

LIGA
LIDSKÝCH PRÁV

Děti svědci domácího násilí – svěřování do výchovy a úprava styku s násilným rodičem

Právní analýza problematiky a výstupy monitoringu
jednotlivých případů

Projekt byl podpořen Nadací Open Society Fund Praha.

*Liga lidských práv (www.llp.cz) je česká nevládní organizace, která chrání práva dětí, pacientů, duševně nemocných, obětí rasové diskriminace, policejního a domácího násilí i dalších osob právní cestou. Její vizí je taková společnost, v níž všichni vědí o svých právech a možnosti se jich domoci a takový stát, jehož orgány při své činnosti dodržují Listinu základních práv a svobod i závazné mezinárodní úmluvy o lidských právech. Liga je členem Mezinárodní federace lidských práv (FIDH) založené v roce 1922 v Paříži.
Liga lidských práv, srpen, 2007.*

Analýza byla zpracována v rámci projektu „Posuzování praxe opatrovnických soudů rozhodujících o svěřeni dětí do výchovy jednoho z rodičů v případech s prvkem domácího násilí“, realizovaného od září 2006 do srpna 2007. Je ke stažení umístěna na www.llp.cz v sekci dokumenty.

Zpracovala: Hana Langhansová, právnička, Liga lidských práv
Připomínky: Veronika Kristková, právnička, Liga lidských práv,
Jiří Kopal, právník, Liga lidských práv

Za spolupráci děkujeme nevládním organizacím Rosa, Psychosociální centrum Acorus a Persefona a dále dobrovolníkovi Ligy lidských práv Martinu Kornelovi.

Obsah:

1. Úvodem	4
2. Právní situace v oblasti domácího násilí v ČR – zlepšení a přetrvávající problémy	7
2.1. Legislativní změny ve prospěch obětí	7
2.2. Přetrvávající mezery v právní úpravě	8
3. Psychologické a další dopady domácího násilí na dítě – stručný exkurz	12
4. Děti odmítající styk s rodičem.....	16
5. Úprava výchovy a styku v mezinárodním kontextu.....	21
5.1. Právo dítěte na styk s rodičem, právo na soukromý a rodinný život a lidskou důstojnost.....	21
5.2. Zjišťování názoru dítěte	23
6. Závěry monitoringu - zhodnocení postupu soudu ve sledovaných případech	27
6.1. Celkové zhodnocení	27
7. Problémy současné právní úpravy a praxe - řízení ve věcech péče o nezletilé s prvkem domácího násilí.....	33
7.1. Předběžná opatření.....	33
7.2. Průtahy v řízení.....	39
7.3. Provádění a hodnocení důkazů o domácím násilí v řízení ve věci samé, rozhodnutí ve věci samé	41
7.4. Odborná způsobilost, specializace a postavení soudců	47
7.5. Kolizní opatrovník	50
7.6. Vlastní procesní způsobilost dětí.....	52
8. Závěrem.....	54

1. Úvodem

Problematikou domácího násilí se Liga lidských práv zabývala od svého vzniku v létě roku 2002.¹ V rámci programu s názvem Poradna pro ženy v tísní a později programu proti domácímu násilí působícího v Jihomoravském kraji v Brně byla poskytována přímá právní a psychologická pomoc obětem. Stejně tak se Liga od svého vzniku zabývala ve své pražské kanceláři se zaměřením zejména na hlavní město a Středočeský kraj problematikou práv dítěte a poskytovala právní i psychologickou pomoc ve více oblastech. Přes geografickou i na první pohled tematickou vzdálenost byly některé prvky porušování práv v rámci poskytování pomoci z naší strany podobné. Vzhledem k tomu, že hlavním posláním Ligy je prosazování systémových změn v oblasti lidských práv, a některé problémy v oblasti domácího násilí i práv dítěte pro nás představovaly spojitě nádoby, zaměřili jsme svou pozornost tímto směrem. Díky práci s oběťmi domácího násilí jsme postupně odhalovali problematická místa v právní úpravě a nedostatky v práci kompetentních orgánů. Našimi klientkami byly převážně ženy s nezletilými dětmi, což odpovídá i statistickému výskytu. Přes nesporný pokrok v oblasti ochrany obětí domácího násilí, ke kterému v posledních letech došlo, zejména co se týká legislativních změn², jsme intenzivně vnímali jeden aspekt tohoto problému jako stále opomíjený. **Nedostatečná pozornost je věnována dětem žijícím v rodinách, kde se domácí násilí vyskytuje, tedy dětem, které se v drtivé většině stávají svědky domácího násilí.** A to po všech stránkách: v České republice chybí výzkum, který by se zaměřil na následky domácího násilí nejen na psychiku, ale celkově na život dětí, neexistuje pro ně specializovaná psychologická pomoc, právní úprava je nechrání dostatečně před pronásledováním ze strany rodiče pachatele, ba naopak, v posledních letech stále více kladený důraz na právo dítěte na kontakt s oběma rodiči v konečném důsledku řadu z těchto dětí těžce poškozuje. Nedostatečná znalost problematiky domácího násilí a jeho dopadů na život dítěte na straně kompetentních orgánů pak vede k tomu, že jsou tyto děti i nadále traumatizovány, a to někdy až do jejich dospělosti. V České republice neexistuje právní úprava, která by účinně chránila oběti domácího násilí a jejich děti před pronásledováním ze strany pachatele (tzv. stalking) po opuštění

¹ Program Poradna pro ženy v tísní však působil již od roku 1999 v rámci organizace Ekologický právní servis, ze které Liga lidských práv vznikla. V červenci roku 2007 se program proti domácímu násilí od Ligy lidských práv oddělil a působí nyní jako samostatná organizace – občanské sdružení Persefona.

² Začlenění § 215a týrání osoby žijící ve společně obývaném bytě nebo domě do trestního zákona, institut vykázaní pachatele, zřízení intervenčních center atd.

společné domácnosti. Rodičovská práva pak často jsou pro pachatele účinným nástrojem, jak se domoci kontaktu s obětí. Stali jsme se svědky případů, kdy stát v konečném důsledku participoval na dalším násilí páchaném na dětech a jejich matkách tím, že bez hlubšího zkoumání orgány sociálně právní ochrany dětí a soudy trvaly na styku těchto dětí s otci, styk se pak často měl realizovat za účasti matek – obětí. Tyto zkušenosti nás pak vedly k tomu, zaměřit se na problematiku dětí - svědků domácího násilí zevrubněji a to zejména na rozhodovací praxi soudů.

Díky podpoře Nadace Open Society Fund Praha jsme tak od září 2006 do srpna 2007 realizovali projekt s názvem „Posuzování praxe opatrovnických soudů rozhodujících o svěřeni dětí do výchovy jednoho z rodičů v případech s prvkem domácího násilí.“ V rámci tohoto projektu jsme mimo jiné zastupovali vybrané klientky, jejichž případ měl vzhledem k problematice strategický potenciál, v řízení před soudem, a současně jsme monitorovali další případy dětí – svědků domácího násilí. Nejednalo se pouze o klientky Ligy lidských práv, velký dík za spolupráci patří nevládním organizacím Rosa, Psychosociální centrum Acorus a Persefona. Projekt původně předpokládal shromáždění rozsudků ve věcech péče o nezletilé s prvkem domácího násilí. Po úvaze jsme však nakonec dali přednost hlubší analýze menšího počtu jednotlivých případů, ve kterých se objevovaly největší problémy. Jednalo se o případy, kdy se děti odmítaly s násilným rodičem stýkat, násilný rodič oběť a děti pronásledoval po opuštění domácnosti, popřípadě kdy byly děti svěřeny přímo do péče pachatele domácího násilí. Hlubší analýza tak umožnila odhalit, **nakolik soudy ve věcech výchovy, výživy a styku přikládají význam domácímu násilí, zda provádějí navržené důkazy a jak tyto důkazy hodnotí v souvislosti s dalšími zjištěnými skutečnostmi.** Současně jsme se tak mohli zaměřit i na **předběžná opatření**, která jsou ve této oblasti velmi důležitým nástrojem, a dále na **přístup orgánů sociálně právní ochrany dětí** jak celkově, tak v roli kolizního opatrovníka. Celkem bylo takto zpracováno 31 případů. Mimo těchto případů monitorovaných v průběhu jednoho roku však samozřejmě čerpáme i z našich několikaletých zkušeností nabytých při poskytování přímé pomoci obětem.

Předkládaná analýza samozřejmě nepředstavuje vyčerpávající výzkum. Mimo praktických zkušeností obětí domácího násilí však čerpá i z dalších zdrojů, zejména odborných textů, výzkumů a statistik nevládních organizací, mezinárodních dokumentů v oblasti lidských práv, zahraničních právních úprav, judikatury mezinárodních i vnitrostátních orgánů apod. Snaží se tak o ucelenou představu nejen o dopadech domácího násilí na děti, ale i o trendech v pomoci a ochraně těchto dětí, zabývá se také právem dítěte samo o sobě rozhodovat. Současně nechceme pouze kritizovat neuspokojivou situaci, navrhujeme proto systémové změny pro jednotlivé oblasti.

Jsme si samozřejmě vědomi toho, že **výše popsaný problém se zdaleka netýká všech dětí, jež se staly svědky násilí v rodině, nechceme ani tvrdit, že by se děti s pachateli domácího násilí neměly stýkat vůbec.** Naopak, naším cílem je na jedné straně odhalit nedostatky v práci kompetentních orgánů, které mají na život dětí negativní vliv, na straně druhé **našimi poznatky přispět k vytvoření podmínek, za kterých by se děti s pachateli – rodiči v konkrétních případech stýkat mohly a zároveň přispět i k přesnějšimu vymezení podmínek, kdy styk v zájmu dítěte vhodný není.**

Za situace, kdy většinu obětí domácího násilí tvoří ženy, i my jsme se setkávali ve většině případů s klientkami – ženami. Pokud proto v této analýze hovoříme o matkách jako o obětech a otcích jako pachatelích, není to proto, že bychom chtěli sklouzávat k generovým stereotypům. I my jsem zaznamenali případy, kdy byly tyto role obráceny a domníváme se, že **problém mužů obětí domácího násilí je rovněž stále opomíjen** a zaslouží si hlubšího zkoumání. Tato analýza však vychází ze vzorku, který byl k dispozici, zabývá se tedy případy dětí, jejichž matky se na nás a organizace, se kterými spolupracujeme, obrátily.

V posledních týdnech a měsících se problematika dětí prostřednictvím médií dostala i do popředí zájmu širší veřejnosti a to v souvislosti s kauzami týrání dětí a s kauzou, kdy byla nezletilá dívka umístěna soudem nejprve do psychiatrické léčebny a následně do dětské léčebny z důvodu odmítání svého otce. Jelikož děti, které se staly svědky domácího násilí také často odmítají kontakt se svým rodičem a pro příslušné orgány není vždy jednoduché na první pohled odlišit, zda je toto odmítání odůvodněné či je výsledkem působení druhého rodiče nebo jiných okolností, zabývá se tato analýza částečně i problematikou u nás populárního „syndromu odcizeného/zavrženého rodiče“.

Analýza zkoumá problematiku zejména po právní stránce, zaměřuje se na jeho aplikaci v dané oblasti, všímá si však rovněž aspektů psychologických a praktických, které jsou s tou právní neodmyslitelně spojeny. Pro přehlednost je rozdělena do jednotlivých kapitol a podkapitol, je však třeba mít na paměti, že jednotlivé problémy spolu souvisí, a proto je třeba je chápat ve vzájemné souvislosti. Především se jedná o ty situace, kdy se v právní rovině dostávají do kolize základní práva konkrétního dítěte, jako je právo na styk s rodičem na straně jedné, a právo na právo na lidskou důstojnost a soukromý život na straně druhé. V praxi tedy nelze oddělovat na jedné straně úpravu styku dítěte s rodičem, na druhé straně ochranu zbytku rodiny před rodičem, který je trestně stíhán a rodinu dále pronásleduje, dopouští se dalšího násilí. Vše je třeba chápat ve vzájemném kontextu a právě takový pohled se snažíme nabídnout.

2. Právní situace v oblasti domácího násilí v ČR – zlepšení a přetrvávající problémy

2.1. Legislativní změny ve prospěch obětí

V posledních letech došlo k některým legislativním změnám, jejichž cílem bylo chránit oběti domácího násilí. Do trestního zákona byla s účinností od června 2004 zavedena **skutková podstata trestného činu týrání osoby žijící ve společně obývané bytě nebo domě (§215a)**. Tato skutková podstata tedy umožňuje trestně postihnout závažné případy domácího násilí, neboť chápe týrání jako jednání trvající určitou dobu sestávající z různých útoků odlišné intenzity a v různých formách. Týrání může být jak psychického tak i fyzického či sexuálního rázu, může se jednat i o projevy kontroly a omezování osobní svobody. Před touto novelou jsme bohužel museli konstatovat, že drtivá většina případů nebyla buď stíhána vůbec nebo byla posouzena jako přestupky, což bylo z hlediska ochrany oběti naprosto neúčinné. Domácímu násilí tak byl poprvé v české právní úpravě a potažmo i veřejnosti přisouzen stejný význam, jako je přikládán násilí odehrávajícímu se na veřejných místech.

Od 1. 1. 2007 je účinný i zákon o ochraně před domácím násilím, který novelizuje několik dalších zákonů a mimo jiné zavádí do zákona o policii **institut vykázání násilné osoby ze společné domácnosti** na deset dní a do občanského soudního řádu pak zvláštní předběžné opatření, kterým může být tato ochrana soudně prodloužena. I zde se jedná o významný posun, neboť dosud musely oběti opouštět domácnost, pokud se chtěly před násilím chránit. Tato právní úprava samozřejmě nezajistí ochranu absolutní, problém může nastat zejména u zvláště nebezpečných pachatelů, kde hrozí zavraždění oběti. Záleží tedy na posouzení zasahujících policistů, kteří by měli pečlivě vyhodnotit, zda se nejedná už o případ, kde by pachatel měl být zadržen a následně uvalena vazba. Přitom neplatí přímá úměrnost, že čím brutálnější se násilí na první pohled jeví, tím vyšší je riziko zavraždění, v tomto zlomovém momentu se totiž vražd dopouštějí i pachatelé, kteří dosud svou oběť týrali „pouze“ psychicky, jak to vyplývá ze zkušeností našich i zahraničních. Doladění právní úpravy a praktických postupů do ideální podoby je však proces, který bude ještě nějakou dobu trvat a my jsme v podstatě ještě na začátku.

Z hlediska nezletilých dětí je pak významná i novelizace zákona o sociálně právní ochraně dětí (č. 359/1999 Sb.), která vymezuje děti, které jsou ohrožovány násilím mezi rodiči nebo jinými osobami odpovědnými za výchovu dítěte jako jednu ze skupin, na něž se má zaměřovat sociálně právní ochrana.

2.2. Přetrvávající mezery v právní úpravě

2.2.1. Pronásledování (Stalking)

Hlavním znakem pronásledování je „obsesivní fixace známého nebo neznámého pachatele na určitou osobu, kterou pak obtěžuje systematicky a úporně nevyžádanou pozorností“.³ Četnost výskytu nebyla prozatím u nás zjišťována. Dle studií provedených v USA však 8% žen a 2% mužů přiznávají, že se stali oběťmi nebezpečného pronásledování.⁴ Lze tedy předpokládat, že výskyt bude podobný i u nás. Potvrzují to ostatně zkušenosti organizací zabývajících se pomocí obětem domácího násilí.⁵

Samotné pronásledování se projevuje v různé intenzitě a to opakovanými pokusy o kontakt telefonicky, pomocí SMS, emaily, dopisy, vyhledáváním osobních setkání, demonstrací moci prostřednictvím sledování na ulici či postávání před domem oběti, výhrůzkami, ničením věcí (např. propíchnutí pneumatik auta), ale také drobnými ublíženými na zdraví oběti a osob jí blízkých, která, pokud jsou posuzována izolovaně, obvykle nedosahují společenské nebezpečnosti trestného činu. Jedná se o velmi závažné systematické jednání, které oběti způsobuje značné následky na psychice, často se objevuje nespavost, oběti jsou nuceny měnit svůj životní styl, jsou omezovány ve svých aktivitách, někdy musejí změnit zaměstnání, přestěhovat se nebo se dokonce před pachatelem důsledně skrývat. Jednání pachatele se často stupňuje a nezřídka končí i vraždou oběti.⁶ Často se objevuje v souvislosti s domácím násilím, kdy motivací pachatele je dosáhnout toho, aby se oběť k němu vrátila, popřípadě pomsta. Pronásledování expartnerem zaujímá 50% všech případů

³ Čírtková, L., [Psychologické poznatky k nebezpečnosti pronásledování \(stalking\)](#), Čtvrtletník Kriminallistika, 4/2004.

⁴ Tamtéž.

⁵ Liga lidských práv prováděla v roce 2006 monitoring případů domácího násilí v Jihomoravském kraji. Ze všech 359 dotazníků vyplněných Ligou a partnerskými organizacemi se k otázce pronásledování vyjádřilo 78 klientů. Z toho pak 49 potvrdilo pronásledování expartnerem po odchodu ze společné domácnosti (tedy 62,8 %). „Aby tyto hodnoty dávaly nějaký význam, musíme o nich uvažovat v souvislosti s počtem osob, které řeší problém domácího násilí odchodem z domácnosti. Tuto cestu volí přibližně 40% obětí. **Výsledkem tedy je, že o „stalkingu“ z hlediska výskytu pozitivně vypovídala 1/3 obětí, které odešly ze společné domácnosti.**“ Bílá místa v péči o oběti domácího násilí. Analýza systému pomoci obětem domácího násilí s výstupy monitoringu domácího násilí v Jihomoravském kraji. Liga lidských práv 2007, str. 133.

⁶ Langhansová, H., Pronásledování oběti domácího násilí expartnerem (stalking), bulletin Via Iuris, <http://www.viaiuris.cz/index.php?p=msg&id=156>

pronásledování.⁷ Je zde vysoké riziko fyzického násilí, pachatelé vykazují značnou hostilitu. Je proto třeba brát jejich výhrůžky velmi vážně a zamezit jakémukoli kontaktu mezi obětí a pachatelem.⁸

Podle současné právní úpravy však většina projevů pronásledování nenaplnňuje společenskou nebezpečnost trestného činu, ačkoli po formální stránce by se mohlo jednat o ublížení na zdraví, vydírání či např. násilí proti skupině obyvatel a proti jednotlivci. V nejlepším případě pak takové jednání bývá hodnoceno jako přestupek proti občanskému soužití. Zároveň jde o jednání obtížně prokazatelné.⁹ Současná právní úprava tak obětem pronásledování neskýtá prakticky žádnou ochranu.

Důvod, proč se na tomto místě zabýváme problematikou pronásledování, je zřejmý. **Ve většině těchto vztahů žijí děti a ty se rovněž stávají oběťmi, mimo jiné i proto, že jsou pro pachatele vítanou záminkou pro navazování kontaktů s obětí.** Aniž bychom chtěli jakkoli zpochybňovat fakt, že řada pachatelů domácího násilí i pronásledování má ke svým dětem silnou citovou vazbu, organizace pomáhající obětem domácího násilí mají bohaté zkušenosti s případy, kdy se pachatelé domáhají kontaktů s dítětem přes jeho odpor a tyto kontakty pak využívají k dalšímu napadání oběti. Vzhledem k tomu, že pronásledování v naší právní úpravě neexistuje, nelze se divit, že jeho existenci není v řízení o úpravě výchovy a styku věnována žádná pozornost, jako by se dítěte netýkalo. Pachatelé domácího násilí a pronásledování často manipulují s fakty, přetvařují se a snaží se všemožně získat kompetentní orgány na svou stranu. Výsledkem pak je, že některé z projevů pronásledování, např. násilné dobývání se do bytu oběti, je u soudu vykládáno jako zájem o dítě, dokonce jako projev zoufalství rodiče, kterému je upírán styk s dítětem. Zaměřuje se zde příčina a následek.¹⁰

2.2.2. Terapeutické programy pro pachatele domácího násilí

První pokusy zaměřit se při řešení domácího násilí na pachatele se objevily v USA koncem 70. let, do Evropy pak byly programy pro násilníky přeneseny většinou v 90. letech. Jedná se tedy stále o novou a vyvíjející se oblast, ve které se uplatňuje řada přístupů, některé programy jsou založeny na

⁷ Dle údajů z USA 81% obětí, které byly partnerkami pachatelů, uvedlo, že byly fyzicky týrány, 31% bylo sexuálně napadeno partnerem a u 76% případů, kde pachatel zavraždil svou partnerku, předcházelo pronásledování, viz http://www.domacinasili.info/cze/komentare/thomas_kirkman/

⁸ Čírtková, L., *Psychologické poznatky k nebezpečnosti pronásledování (stalking)*, Čtvrtletník Kriminallistika, 4/2004.

⁹ Langhansová, H., *Pronásledování oběti domácího násilí expartnerem (stalking)*, bulletin Via Iuris, <http://www.viaiuris.cz/index.php?p=msg&id=156>

¹⁰ Tamtéž.

vzdělávání a výcviku pachatelů, jiné jsou zaměřené psychologicky. Jejich výsledky se nese snadno ověřují, přesto však úspěchy byly zaznamenány. Vzhledem ke známému faktu, že pachatelé se domácího násilí dopouštějí v rodinných vztazích opakovaně, je třeba zabývat se možnostmi, jak úroveň násilí ve společnosti snižovat. Trestní represe je v tomto směru dle našeho názoru nedostatečná. Určitou cestu pak mohou představovat právě terapeutické programy, kterých se pachatelé budou účastnit buď dobrovolně nebo i z nařízení soudu, státního zastupitelství apod. Ačkoli ministerstva zdravotnictví a spravedlnosti na zřízení takových programů pracují již několik let, dosud nemáme informace o tom, že by nějaký takový program fungoval. Přitom zejména trestní zákona a trestní řád skýtá řadu možností pachateli absolvování programu uložit. Není přitom nutné, aby byl akreditován ministerstvem spravedlnosti, ačkoli to by mu dodalo na důvěryhodnosti pro soudní orgány. Pokud by však za současné situace například nevládní organizace získala finance na zřízení programu pro pachatele domácího násilí, mohl by takový program začít fungovat, neboť po právní stránce tomu nic nebrání. V současné době však nemáme informace o tom, že by se někde takový program realizoval.¹¹

Existence takových programů je přitom velmi důležitá právě pro nezletilé děti, které by se měly s rodičem – pachatelem stýkat. V rámci programu se totiž v zahraničí pracuje i v tom směru, aby si uvědomili, jak jejich jednání ovlivnilo děti, jakou újmu jim způsobili. **Přijetí odpovědnosti rodičem - pachatelem za své jednání je jedním ze základních předpokladů úspěšné realizace styku s dětmi.**

2.2.3. Některé další nedostatky v právní úpravě

Domácí násilí by dle našeho názoru mělo být zohledněno např. i při rozhodování o zrušení společného nájmu bytu manžely, vypořádání společného jmění manželů, ale i v dalších případech, kdy občanský zákoník upravuje společný nájem či z jiného titulu umožňuje společné bydlení blízkých osob. Na tomto místě se však touto problematikou hlouběji zabývat nebudeme, připomínáme ji z toho důvodu, že v reálném životě se rovněž dotýká nezletilých dětí. Ty často opouštějí společnou domácnost a pobývají s matkou někdy i mnoho měsíců v azylovém domě. Za „bojem“ rodičů nebo jednoho z nich o svěření dětí do výchovy se také může skrývat jiná motivace, než je rodičovský

¹¹ Langhansová, H., Jsme připraveni na komplexní řešení domácího násilí?, I. a II. díl, bulletin Via Iuris, <http://www.viaiuris.cz/index.php?p=msg&id=33#02p>, <http://www.viaiuris.cz/index.php?p=msg&id=29>

cit. Je obecně známo, že při řízení např. o vypořádání společného nájmu příkládá soud velkou váhu tomu, kdo z rodičů má ve své péči nezletilé děti.

Zohledňování domácího násilí při úpravě výchovy a výživy a také při úpravě styku by mělo být dle našeho názoru samozřejmostí, neboť se dětí citelně dotýká. Tímto tématem se budeme zabývat v následujících kapitolách.

Co navrhuje:

- Do trestního zákona zavést novou **skutkovou podstatu trestného činu pronásledování**.
- V rámci rekonstrukce trestního řádu **posílit ochranu obětí trestných činů** před dalším násilím ze strany pachatele, zejména co se týká práva na informace o propuštění či útěku z vazby nebo výkonu trestu, zavedení předběžných opatření jako zákaz přiblížení a kontaktování oběti apod.
- Vyčlenit finanční prostředky a zavést akreditační systém pro **terapeutické programy pro pachatele domácího násilí**.
- V rámci rekonstrukce občanského zákoníku zohlednit násilí v rodině v ustanoveních o společném nájmu a společném jmění manželů.
- Novelizovat zákon o rodině, popř. v rámci rekonstrukce občanského zákoníku **zavést do ustanovení o úpravě výchovy a styku dítěte s rodičem jako jeden z důležitých aspektů, který má soud při rozhodování zohlednit, domácí násilí a pronásledování (stalking)**.

3. Psychologické a další dopady domácího násilí na dítě – stručný exkurz

Jak bylo řečeno již v úvodu, tato analýza se soustředí na právní stránku problematiky, na úvod je však třeba objasnit, čím je situace dětí jako svědků domácího násilí specifická a proč se jí tedy zabýváme.

Je poměrně známým faktem, že sledování domácího násilí u dětí vede k přenosu negativních vzorců chování do dalšího života dětí. Většinou se tak chlapci později stávají pachateli, dívky oběťmi. To je z pohledu společnosti jednoznačně negativní dopad. Případů domácího násilí neubývá, policie nebo pomáhající profesionálové mohou mít pocit, že bojují „s větrnými mlýny“. Pojďme se ovšem na situaci podívat z pohledu samotných dětí. Světová zdravotnická organizace kvalifikuje přítomnost dítěte u domácího násilí jako jeho psychické týrání. Tento závěr je podložen odbornými zjištěními o následcích na psychiku, které jsou velice podobné, jako v případě přímého týrání dětí.

Domácí násilí ovlivňuje děti i v případě, že nejsou jeho přímými svědky. „Děti se často v situacích, kdy dochází k násilí schovávají a poslouchají opakované výhrůžky, rány či rozbíjení předmětů. Oprávněně se mohou bát, že jejich matka bude zraněna nebo zabita, zároveň však rozdělují svou loajalitu k rodičům, cítí vinu za to, že nemohou nijak zasáhnout a mohou cítit vztek na matku za to, že od násilného otce neodejde.“¹² Objevuje se však také nebezpečí přímého týrání dětí pachatelem domácího násilí. „Sociálně psychologické výzkumy nám poskytují možnost vymezení charakteristik rodičů, u nichž vzrůstá pravděpodobnost násilí vůči svým dětem. Jedním z nejrozsáhlejších výzkumů, který potvrzuje hypotézu, že muži, kteří týrají své ženy se mohou chovat podobně i ke svým dětem, je *Národní reprezentativní výzkum* (Straus, 1983), který ukazuje, že polovina mužů násilných ke svým partnerkám fyzicky týrá i své děti (násilím zde bylo hodnoceno jako chování hrubější než facka či „naplácání“). Psychické násilí je ještě častější, jelikož téměř všechny děti násilných mužů jsou přítomny násilí.“¹³ „Studie provedená v USA ukázala, že 50 % mužů, kteří často napadají své ženy, také útočí na své děti. Podle stejné studie v USA si je 90% dětí vědomo násilí namířeného na jejich matku.“¹⁴ Kompetentní

¹² Vargová, B., Svěřování dítěte do výchovy jednoho z rodičů v případech domácího násilí, *Právo a rodina*.-Roč.8,č. 2(2006),s. 9

¹³ Tamtéž.

¹⁴ Cohen, E., Walthal, B., *Silent Realities*, The National Child Welfare Ressource centre form Faminly, Washington DC, Jan. 2003, *Womens Rural Advocacy Programs: The Effects of Domestic Violence on Children*, cit. z *Domácí násilí, Sociologická sonda klientek o.s. Rosa a jejich dětí* za rok 2006, Praha 2007

orgány se také někdy mylně domnívají, že velmi malé děti násilí nevnímají. Děti jsou však ohroženy v kterémkoli věku. „Už kojenci a batolata ne zcela rozumějí násilí, ale vycítí nebezpečí, náladu těch, kteří o ně pečují, křik, prudké pohyby. Zkušenost násilí v raném věku může podle výzkumů ovlivnit negativně rozvoje funkcí mozku – pro děti může být později obtížné koncentrovat se, učit se, cítit empatii, rozvíjet citové vztahy. Děti se zkušeností násilí mají problém naučit se důvěřovat, mít rád. Opakovaná svědectví násilí vyvolávají v dětech obrannou reakci: mají pocit, že pokud se emočně oddělí od okolí, už se nic nemůže stát.“¹⁵ K psychickým projevům sledování domácího násilí patří pocity úzkosti, bezmoci, poruchy koncentrace, které vedou ke zhoršenému prospěchu, pronikavé pocity ztráty, vzteku, smutku, zmatku, deprese, nízké sebevědomí, suicidální tendence a sebeobviňování. Děti mohou na prožité trauma reagovat regresí. Kvůli nerovnováze moci a kontroly mohou děti vnímat matky jako vrstevnice či sourozence a mít vůči nim ochranné tendence.¹⁶ Setkáváme se však také s agresivními projevy dětí vůči matkám - obětem, a to jak u malých dětí, tak i u adolescentů, někdy jsou tyto projevy dokonce otcem přímo podporovány. Převážná většina klientek Ligy lidských práv, které se staly oběťmi násilí ze strany dospělých dětí, uvedly, že dříve byly oběťmi násilí ze strany partnera. Agresivita dětí se ostatně projevuje i vůči vrstevníkům (šikana na školách, nebo se tyto děti stávají oběťmi šikany), vůči věcem i zvířatům. U dětí se dále objevují psychosomatické projevy jako nespavost, zimomřivost, bolesti břicha a hlavy, zvýšená nemocnost bez nalezené specifické příčiny apod.¹⁷ K projevům v chování mimo zmíněné agresivity patří poruchy přizpůsobení, útoky z domova, porušování pravidel a nerespektování hranic, vyrušování, dožadování se pozornosti, „věšení se“ na jiné lidi.¹⁸

Vliv svědectví prožitého násilí na děti závisí na více faktorech. Kterými jsou věk a pohlaví dítěte, míra brutality násilí, reakce okolí (podpora či netečnost), nestabilní výchova a tělesné tresty, zkušenosti a možnosti vytvořit si pozitivní emocionální vazbu na otce.¹⁹

Podle údajů nevládní organizace Rosa za rok 2006 byly děti svědky domácího násilí v 94 % případů (z 317 dětí z celkového počtu 338 dětí žijících ve vztazích klientek o.s. Rosa).²⁰ Děti jsou svědky nejen psychického násilí, fyzický

¹⁵ Domácí násilí, Sociologická sonda klientek o.s. Rosa a jejich dětí za rok 2006, Praha 2007

¹⁶ Od dobrého úmyslu k dobré spolupráci, Manuál pro efektivní interdisciplinární spolupráci v případech domácího násilí, Rosa, 2006, s. 12

¹⁷ Tamtéž.

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ Domácí násilí, Sociologická sonda klientek o.s. Rosa a jejich dětí za rok 2006, Praha 2007

²⁰ Údaje monitoringu domácího násilí provedeného v roce 2006 Ligou lidských práv a partnerskými organizacemi v Jihomoravském kraji udávají, že děti byly svědky domácího násilí

útok na matku zažilo 40,5 % dětí. Nejen svědky, ale i přímými oběťmi domácího násilí se stalo 163 dětí, což je 48,2 %. Fyzicky přitom bylo týráno 20,7 % dětí. Jednalo se přitom o tak závažné projevy, jako je škracení, bití vařečkou do hlavy, bití páskem, fackování, udeření dítěte při útoku na matku, která dítě kojila, zkopání, sprchování studenou vodou apod. Následky byly modřiny, podlitiny, vlomený zub, pohmožděná ruka atd. Výjimkou není ani udeření ročního dítěte. Tyto děti jsou nepřiměřeně fyzicky trestány. Přímou psychicky týráno bylo 38,7 % dětí, jednalo se přitom o omezování, ponižování, vulgární nadávky, zesměšňování, přehnané kontrolování, odpírání spánku a jídla, šikanování, vyhrožování, malým dětem jsou podávány informace „maminka umřela“, „maminka tě nemá ráda“, „máma se o tebe nestará, najdeme jinou mámu“, děti mají zakázáno navštěvovat kamarády, příbuzné atd. je však třeba vzít v úvahu, že i samotné sledování domácího násilí je psychickým týráním, takže psychicky týrány byly všechny děti, jež se staly svědky násilí.²¹

Mimo psychologických dopadů ovšem děti trpí i dalšími následky domácího násilí a to zvláště v situaci, kdy musejí spolu s obětí (matkou), opustit domov a uchýlit se do zhoršených podmínek. Ať již oběti prchají před násilnými partnery do azylových domů či k příbuzným, známým a podobně, takřka vždy se jejich ekonomická situace rapidně zhoršuje. To se samozřejmě dotýká i dětí. Většina pachatelů navíc platí výživné problematicky nebo vůbec. Přesto, že dle současné právní úpravy je možné vykázat z domácnosti pachatele, to se z různých důvodů neděje vždy. Vykázání je navíc časově omezeno, soudní spor o vypořádání společného nájmu či společného jmění manželů se však může táhnout roky. Je-li pachatel velmi nebezpečný a rodinu pronásleduje, musí se navíc děti s matkou stěhovat do jiného města, schovávat se v azylu s utajenou adresou, změnit školu či školku, dodržovat bezpečnostní plán. Ztrácejí tak nejen své prostředí, ale veškeré jistoty, kamarády apod. Za této situace bývá často vyvíjen nátlak ze strany orgánů sociálně právní ochrany, aby matka umožnila otci styk s dětmi. To se v tomto stádiu odehrává nejčastěji za osobní přítomnosti matky při styku či při předávání, kdy opět musí matka i děti přísně dodržovat bezpečnostní opatření, aby násilný otec nezjistil jejich adresu. Během styku se pak pachatel ve většině případů dítěti nevěnuje, ale využívá tuto příležitost k tomu, aby přemlouval matku k návratu, popřípadě pokračoval v páchání násilí v psychické formě. Nejčastěji se jedná o vyhrožování, vydírání. Pokud jsou děti otci předávány na víkend, pak se nezřídka setkáváme s tím, že je vrací o několik

v 91 % případů (328 rodin, tj. 591 nezletilých a zletilých dětí). Bílá místa v péči o oběti domácího násilí, Analýza systému pomoci obětem domácího násilí s výstupy monitoringu domácího násilí v Jihomoravském kraji, Liga lidských práv a o.s. Persefona, 2007

²¹ Tamtéž.

dní později, což lze považovat za určitou formu psychického teroru. Pachatel tak zpravidla podporuje své opakované výhrůžky, že děti oběti (matce) nevrátí, odveze je do zahraničí, zabije sebe i děti apod. U dětí se tímto prohlubuje pocit nejistoty. Ze styku s otcem se dle zkušeností klientek děti vrací ve zhoršeném psychickém i fyzickém stavu.

4. Děti odmítající styk s rodičem

Vzhledem k psychologickým dopadům domácího násilí na děti popsaným v předchozí kapitole je pochopitelné, že řada z nich odmítá kontakt s násilným rodičem. Pro orgány sociálně právní ochrany a soudy však není jednoduché na první pohled příčinu tohoto odmítání určit,²² neboť v praxi odmítají děti své rodiče i z jiných příčin. Někdy jsou v rámci rozvodového řízení děti manipulovány či ovlivňovány jedním rodičem proti druhému. Příčin odmítání ale může být celá řada. „Je velice důležité rozlišovat mezi „odcizenými“ dětmi, které trvale odmítají styk a důrazně vyjadřují negativní názory a pocity, a jinými dětmi/mladistvými, které/kteří odmítají kontakt po rozchodu, toto však činí z celé řady akceptovatelných důvodů, např. z důvodu preferencí pro jednoho z rodičů podmíněných vývojem, jako reakci na zvláštní okolnosti rozchodu nebo proto, že dítě/mladistvý zažil zamítaného rodiče jako zneužívatele či člověka, který ho zanedbával. Mezi důvody podmíněné vývojem v normální rodině patří důvěrnost s osobou, kterou dítě zažilo jako primárně blízkou, a pocit u ní zažitého bezpečí, dále strach, zažívaný dětmi v předškolním věku při předávání jiné pečující osobě, podmíněný věkem, pohlavně specifická identifikace, společné zájmy a záliby s jedním z rodičů, a jistě i účelové aliance s tím z rodičů, který nabízí oblíbené aktivity a sladkosti a také s dítětem zachází méně přísně.

Důvody podmíněné rozchodem, kdy děti a mladiství uzavírají jasnou alianci s jedním z rodičů proti tomu druhému souvisí ve většině případů se způsobem, jakým rodič rodinu opustil, morální pohoršení nad jeho chováním, starost o a sympatie pro opuštěného partnera, a konečně i vlastní konflikty loajality a pocity viny, které se – zdá se – dají takovouto „aliancí“ snáze snášet. Narušené kontakty ve škole a okruhu přátel, dlouhá chvíle – znuďenost, žárlivost, nebo výhrady vůči novému partnerovi nebo možným nevlastním sourozencům mohou odmítání také ovlivňovat.“²³

Bohužel se v posledních letech v České republice setkáváme u soudů, sociálních pracovníků a soudních znalců se zřejmým trendem vnímat tento problém jednoznačně černobíle. Akceptovány jsou pouze dva důvody odmítání rodiče dítětem a to buď prokazatelná vlastní zkušenost dítěte s násilím či zneužíváním nebo tzv. syndrom zavrženého rodiče, tedy manipulace dítěte

²² Domácí násilí je navíc obtížně prokazatelným jevem, ne vždy je pachatel odsouzen. Oběti domácího násilí také někdy trestní oznámení ani nepodávají, neboť k psychologickým důsledkům domácího násilí patří mimo jiné i snaha nikomu neublížit. Oběť tak nechce pachateli způsobit potíže, chce jen mít klid.

²³ Johnston, J.R., *Odcizené děti z rozvedených manželství?*, Nové výsledky bádání a návrhy k řešení, *Bundesanzeiger* 6/2007, str. 218 násl.

druhým rodičem. Jak je však výše popsáno, skutečných příčin se v praxi vyskytuje celá řada a uplatňování této zjednodušené optiky vede k hledáním viny u jednoho z rodičů a následně k „represivním opatřením“ jako je ukládání pokut či předání dítěte do péče druhého rodiče. Samotný pojem „syndrom zavrženého rodiče je nesprávný“. Jednak navozuje představu určité viny na straně dítěte, které svého rodiče neoprávněně zavrhl (termín užívaný v angličtině „Parental Alienation Syndrome“ odkazuje spíše na pojem „odcizení), jednak se nejedná o syndrom, neboť neexistuje jako mezinárodně uznaná diagnóza. Označení „syndrom pak navozuje pocit, že se jedná o něco jako nemoc a jedy třeba nositele – dítě léčit.²⁴ Pojem vychází z teorie amerického psychologa R. A. Gardnera, který užívá pojem „programování dítěte.“ Tím rozumí „proces kdy je dítěti vůči rodiči vštěpován odpor a kritika, které jsou neoprávněně a nebo přehnané. Programující rodič přispívá k odcizení dítěte nejenom vědomě, ale i podvědomě. Navíc se na rozvoji syndromu podílí i samo dítě, nezávisle na rodiči. Významnou úlohu tu hraje i prostředí a rodina, v níž dítě žije.“²⁵ Gardner a další pak dospívají k závěru, že v případech syndromu zavrženého rodiče je třeba na kontaktech dítěte se zavrženým rodičem trvat, vymáhat je i proti vůli dítěte, v krajním případě dítě odebrat programujícímu rodiči a předat je do péče rodiče odmítaného popřípadě do péče specializované instituce, kdy by pod dozorem odborníků mělo obnovit svůj vztah vůči zavrženému rodiči. Tato teorie se v praxi ukázala jako nebezpečně zjednodušující a v USA, odkud pochází, je již považována za překonanou. Navíc se jedná o „diagnózu“ lehce zneužitelnou v rámci rozvodového řízení, vzhledem k absenci metodiky, jak by vůbec měla být u dítěte zjištěna. To potvrzují i zkušenosti z USA. „Společenské skupiny dotčené či zabývající se rozvodem a rozchodem z PAS-teorem odvozují genderově specifické strategie. Svépomocné skupiny za práva otců používají diagnostický model ve sporech o výživné a reagují tím na ty matky nacházející se ve fázi rozchodu/rozvodu, které otcům styk s dítětem odepírají. A v procesu o svěření do péče, který je pro ně kritický, používají muži tento koncept, aby se bránili obvinění z domácího násilí a sexuálního zneužívání.“²⁶

Přesto je u nás „syndrom zavrženého rodiče“ soudními znalci diagnostikován a to dokonce i v případech domácího násilí. Zvláště pokud se jedná o úpravě styku v situaci, kdy již od ukončení násilného vztahu uplynulo několik let a dítě nebylo s násilným rodičem v kontaktu nebo tyk probíhal

²⁴ Gjuríčová, Š., Syndrom zavrženého rodiče? Právo a rodina 7,10/2005

²⁵ Gardner, R.A, Syndrom zavrženého rodiče, Praha 1996, str. 12

²⁶ Johnston, J.R., Odcizené děti z rozvedených manželství?, Nové výsledky bádání a návrhy k řešení, Bundesanzeiger 6/2007, str. 218 násl.

problematicky. V takových případech lze soudní vymáhání styku označit za systémové týrání dítěte.

Ať již dítě odmítá styk s rodičem z jakéhokoli důvodu (není-li zde dán důvod pro zákaz styku), vždy je třeba zvažovat, jaké následky pro něj může mít na jedné straně neuskutečňování styku, na druhé straně pak styk nucený. „V každém individuálním případě je široké spektrum existujících resp. chybějících výchovných schopností jak u odmítaného rodiče, tak u rodiče upřednostňovaného možné, otevřeným zneužíváním počínaje přes nedostatečné poradenství až po adekvátní, dobrou nebo velmi dobrou péči o dítě. Je proto naprosto nutné prošetřit přesně, co každý z rodičů může dítěti dát. Nesmíme se proto už od počátku domnívat, že pro dítě jsou nutní oba rodiče, resp. že jeden z rodičů může být vyloučen. Zapojení odmítaného rodiče může mít několik výhod: dítě by tak mohlo zažít různorodé způsoby pohledu, mohla by tak být realizována jeho zkušenost, že je důležité a bezpodmínečně milované, také povědomí o rodinných kořenech a identitě a kontinuita vztahu, jehož absenci by možná v budoucnosti litovalo, dále pak jistota pohlavní identity, zabránění idealizací resp. de-idealizací jednoho z rodičů. Pro by mohlo mluvit také posílení zvládací schopnosti dítěte namísto toho, aby bylo dítěti dovoleno stáhnout se z těžké situace. Takovéto výhody musí být zváženy vůči rizikům, která nastávají, když přes masivní odmítání je styk vynucován. K těmto rizikům patří, že dítě zůstane stálým středem jednání a míčkem na hraní v rodičovském konfliktu, že upadne do nesnesitelných konfliktů loajality a bude vystaveno nátlaku právního sporu, stane-li se svědkem dalších násilných jednání mezi rodiči. Riskantní je také, že bude muset snášet nespolehlivý kontakt k jednomu z rodičů, jestliže tento z frustrace ze situace nebo kvůli vlastním zájmům jej opakovaně zanedbává. Následkem je, že se dítě cítí naprosto bezmocné a že trpí tím, že mu nikdo nenaslouchá a že nikdo nebere jeho averzi vážně a že se cítí jako panák, se kterým se manipuluje sem a tam. Po stránce vývojové psychologie je proti tomu smysluplné nechat starší děti a teenagery spolurozhodovat, zdali chtějí druhého rodiče navštěvovat nebo ne. Obzvlášť když mladiství jsou také za jiných okolností schopni vykonávat správná a zralá rozhodnutí – např. co se týká školy, práce, přátel a mimoškolních aktivit.“²⁷

Pokud však při svěřování dítěte do výchovy jednoho z rodičů nebo při úpravě styku s rodičem existuje podezření na domácí násilí, týrání či zneužívání dítěte, měla by tomuto podezření vždy být soudem věnována mimořádná pozornost. I pokud totiž dítě kontakt s rodičem neodmítá, může být ohroženo. Tak se k tomu také přistupuje v zemích, kde má řešení problematiky domácího násilí již dlouhou historii. „V roce 1997 přijalo 13 států USA Modelovou sbírku

²⁷ Tamtéž.

zákonů projektu Násilí v rodině, kterou vypracovalo Národní sdružení soudců (Model Code of the Family Violence Project of the National Council of Juvenile and Family Court Judges). Toto ustanovení výslovně uvádí, že „existuje vyvrátitelná domněnka, že pro dítě je škodlivé a není v jeho nejlepším zájmu, aby bylo svěřeno do výhradní nebo střídavé výchovy pachateli domácího násilí.“²⁸

V České republice se bohužel stále uplatňuje výše popsáný jednostranný vzorec řešení případů odmítání rodiče dítětem. Model, který se v praxi vyskytuje v minimu případů, tedy manipulace jednoho rodiče proti druhému, je tak plošně aplikován na většinu takových případů, dokonce zcela chybně i na případy domácího násilí, jak o tom bude dále v textu pojednáno. Toto se navíc děje nikoli z vůle samotných soudních znalců, kteří v rámci zkoumání rodiny stanovují tuto „diagnózu“, ale za oficiální podpory orgánů státní správy. Vláda České republiky totiž v roce 2004 přijala z tohoto pohledu velice jednostranné usnesení č. 1180, které kompetentním osobám doporučuje postup v takovýchto případech. Bohužel toto usnesení je postaveno na konceptu „syndromu zavrženého rodiče“ a zcela opomíjí výše uvedené jiné důvody odmítání rodiče dítětem a tím v podstatě vytváří prostor pro velmi široké vymáhání styku s rodičem proti vůli dětí formou nátlaku. Sami se o tom přesvědčujeme u dětí našich klientek. Přes existující objektivní důvody, proč se děti rodičů bojí, jsou některé z nich označeny za nositele tohoto „syndromu“ a i v těch případech, kdy je „syndrom zavrženého rodiče“ vyloučen, jsou děti nuceny ke kontaktu s pachatelem domácího násilí velmi necitlivě. K takovým případům by se přitom mělo přistupovat pod zorným úhlem historie domácího násilí. Pachatel by měl dostat jasný signál, že to byl on, kdo svým chováním zavinil příčinu odmítání ze strany dítěte a náprava záleží tedy především na něm. V silách soudní moci totiž není napravovat narušené rodinné vztahy formou nátlaku na oběť, takový přístup těžko může vést ke kýženému výsledku. Jediným efektem pak je další stres, kterému je dítě vystavováno, po čase pak u něj nastávají psychosomatické projevy, či rezignace, pasivita, pocit bezmoci a snížené sebevědomí.

V rámci výše uvedeného přístupu registrujeme také několik případů odebrání dítěte od matky a umístění do dětské léčebny či diagnostického ústavu z důvodu odmítání otce dítětem. Toto je dle našeho názoru nejen mimořádně necitlivé vůči dítěti, zvláště za situace, kdy „diagnostikování syndromu zavrženého rodiče“ lze označit za neetické vzhledem k absenci jakékoli metodologie či výzkumu na toto téma, ale je to rovněž v rozporu se základními

²⁸ Vargová, B., Svěřování dítěte do výchovy jednoho z rodičů v případech domácího násilí, Právo a rodina.-Roč.8,č. 2(2006),s. 9

právy dítěte. Taková praxe především odporuje Úmluvě o právech dítěte²⁹ ale také Evropské úmluvě.³⁰ Odebrání dítěte z rodiny v psychické rovině zanechává závažné následky. Laicky řečeno, dítě by mělo být odebráno z rodiny pouze v případě, že je osobami, které o něj pečují, týráno, zneužíváno či zanedbáváno. Podobně jako ani takzvané sociální důvody (nevyhovující bydlení, sociální nouze) dle názoru Evropského soudu pro lidská práva důvodem k odebrání dítěte nejsou (viz rozsudek ESLP ve věci Wallovi v. Česká republika). Pokud zde tedy prokazatelně existuje manipulace dítěte jedním z rodičů, obvykle se to ukáže již během řízení o svěřeni dítěte do výchovy jednoho z rodičů, kdy má soud dle § 26 odst. 4 zákona o rodině přihlídnout mimo jiné i ke schopnosti rodiče dohodnout se na výchově s druhým rodičem. Pokud se ovlivňování dítěte ukáže později a druhý rodič se styku domáhá u soudu, měla by být pozornost zaměřena na manipulujícího rodiče. Stále zde existuje poměrně velký prostor, jak s tímto rodičem pracovat, přičemž by měly být přednostně využity prostředky jako mediace a až následně donucovací prostředky, jako je ukládání pokut. Smírné řešení je vždy efektivnější a někdy může pomoci už jen to, že si manipulující rodič uvědomí, jakou újmu dítěti způsobuje svým chováním. V závažných případech lze uvažovat i o změně výchovy, pokud je to v zájmu dítěte. To umožňuje ostatně i zákon o rodině (§ 27 odst. 2).

Lámat vůli dětí se nevyplácí ani z celospolečenského hlediska, dnešní děti jsou totiž budoucí dospělí.

Co navrhuje:

- **Změnit vládní usnesení 1180 z roku 2004 tak, aby zahrnovalo veškeré důvody odmítání rodiče dítětem a kladlo důraz na zjištění skutečné příčiny.** Především aby zohlednilo nebezpečnost domácího násilí, týrání a zneužívání dětí a stanovilo předpoklady, za kterých je teprve možné uvažovat o styku dítěte s pachatelem. Odebírání dětí z rodiny a umístování do specializovaných zařízení, léčeben či ústavů z důvodu odmítání rodiče, se kterým nežijí ve společné domácnosti je třeba zcela vyloučit, neboť je v rozporu se základními právy dítěte.

²⁹ sdělení FMZV č. 104/1991 Sb.

³⁰ Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, sdělení FMZV č. 209/1992 Sb.

5. Úprava výchovy a styku v mezinárodním kontextu

5.1. Právo dítěte na styk s rodičem, právo na soukromý a rodinný život a lidskou důstojnost

Článek 9 odst. 3 Úmluvy o právech dítěte³¹ zakotvuje právo dítěte odděleného od jednoho nebo obou rodičů udržovat s nimi pravidelné osobní kontakty, ledaže by to bylo v rozporu se zájmy dítěte. Zájem dítěte přitom musí být dle čl. 3 předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí. Úmluva o právech dítěte však rovněž upravuje právo dítěte vyjádřit svůj názor ve všech záležitostech, které se jej dotýkají (čl. 12) a dále zejména právo nebýt vystaveno svévolnému zasahování do soukromého a rodinného života ani nezákonným útokům na svou čest a pověst (čl. 16) a právo na ochranu před jakýmkoli tělesným či duševním násilím, urážením nebo zneužíváním, zanedbáváním nebo nedbalým zacházením, trýzněním nebo vykořisťováním během doby, kdy je v péči jednoho nebo obou rodičů, zákonných zástupců nebo jakýchkoli jiných osob starajících se o dítě (čl. 19). Práva dítěte jsou rovněž chráněna Evropskou úmluvou³² (v této souvislosti zejména čl. 8 právo na respektování rodinného a soukromého života).³³ Tato základní práva se pak v konkrétním případě mohou dostat do kolize a je třeba zvážit, které z nich má mít přednost. Současně se práva dítěte mohou dostat do kolize s právy rodiče, v tomto případě se v mezinárodním kontextu uznává přednostní zájem dítěte. K tomuto názoru se přiklání i Evropský soud pro lidská práva (dále ESLP), který rozhodoval o řadě stížností rodičů, kterým nebyl delší dobu umožněn styk s jejich dětmi a státní orgány tento styk nezajistily. Přestože ESLP v několika kauzách shledal porušení práva na spravedlivý proces (čl. 6 Evropské úmluvy) a práva na soukromý a rodinný život (čl. 8), vždy zdůraznil, že z Úmluvy nevyplývá pro vnitrostátní orgány povinnost dosáhnout určitého výsledku, ale pouze povinnost vynaložit k tomu prostředky a nebyla tedy shledána povinnost státu v každém případě rodiči kontakt s dítětem zajistit. ESLP v této souvislosti zdůraznil přednostní uplatnění zájmu dítěte. Čl. 8 neopravňuje rodiče vyžadovat opatření, která by

³¹ sdělení FMZV č. 104/1991 Sb.

³² Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, sdělení FMZV č. 209/1992 Sb.

³³ Toto právo chrání rovněž článek 10 odst. 1 a 2 Listiny základních práv a svobod, usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb. („Každý má právo, aby byla zachována jeho lidská důstojnost...“, „Každý má právo na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a rodinného života.“), dále se problematiky dotýká čl. 32 LZPS (zvláštní ochrana dětí a mladistvých)

poškozovala zdraví a rozvoj dítěte. V této oblasti je třeba k donucovacím prostředkům přistupovat s maximální opatrností.³⁴

V případech domácího násilí je třeba vždy brát zřetel na to, jak zkušenost s násilím dítě ovlivnila a zda mu nehrozí ze strany rodiče pachatele další nebezpečí. Je třeba také zkoumat, nakolik je takový rodič výchovně způsobilý, neboť, jak je o tom pojednáno v kapitole o dopadech domácího násilí na dítě, z výzkumů vyplývá, že výchovné schopnosti násilných rodičů bývají zhoršené. Je zde tedy prostor pro omezení či vyloučení kontaktu dítěte s takovým rodičem, jak to ostatně i článek 9 odst. 3 úmluvy o právech dítěte v zájmu dítěte připouští.

Současně je však třeba brát zřetel na fakt, že pojem „zájem dítěte“ se uplatňuje u dětí v případech, kdy dospělý člověk uplatňuje svou vůli. Vůli si dospělý člověk nadaný právy určuje, která z nich chce či nechce vykonávat. Pokud by byl nucen něco konat, jedná se o povinnost, nikoli právo. Pokud tedy právo dítěte na styk s rodičem má být skutečně jako právo chráněno a nikoli vymáháno jako jakási povinnost dítěte, je třeba nikoli jen zkoumat, zda je výkon tohoto práva v zájmu dítěte, ale v případě starších dětí a mladistvých rovněž zkoumat, zda již nedosáhli takové rozumové a volní vyspělosti, aby byli způsobilí o výkonu tohoto práva rozhodovat samostatně. V takové případě by pak totiž již zkoumání zájmu dítěte či důvodů odmítání rodiče bylo zcela bezpředmětné, podobně jako nelze dospělého člověka proti jeho vůli nutit k něčemu, co zákon neukládá.³⁵

V případě nezletilých dětí se tedy objevuje otázka, od jaké věkové hranice by měla být vůle dítěte brána v potaz, resp. od jaké věkové hranice by mělo mít dítě právo samo o sobě rozhodovat. Zjišťování názoru dítěte se budeme věnovat v následující kapitole. Je zřejmé, že rozhodovací schopnosti člověka se vyvíjejí postupně a i právo to v mnoha aspektech života zohledňuje.³⁶ Pro rozhodování o výchově a styku dítěte s rodičem však náš právní řád nestanoví žádnou věkovou hranici, od které by názor dítěte měl být pro soud závazný, popřípadě od které by se o těchto otázkách ani nemuselo soudní cestou rozhodovat. Stanovení takové věkové hranice však považujeme za nanejvýš žádoucí, neboť soudní praxe se v těchto věcech velice různí a lze konstatovat, že v podstatě záleží na aktivitě, kterou v řízení vyvine rodič domáhajícího se styku s dítětem. Setkali

³⁴ Např. Mezl proti České republice, Pedovič proti České republice, Elsholz proti Německu

³⁵ čl. 2 odst. 4 Ústavy České republiky („...nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá.“) a čl. 4 odst. 1 Listiny základních práv a svobod („Povinnosti mohou být ukládány toliko na základě zákona a v jeho mezích...“).

³⁶ Právní řád České republiky například přiznává od 15 let způsobilost k právním úkonům v pracovním právu, od 15 let mohou také mladiství rozhodovat o svém sexuálním životě (nejsou již chráněni trestním zákonem před sexuálním zneužíváním) a především sami nesou trestní odpovědnost.

jsme se dokonce i s případem, kdy soud chtěl uložit pokutu matce za to, že nepřipravila ke styku s otcem svou sedmnáctiletou dceru. Přitom soud nezohlednil ani přeložené dopisy, ve kterých sám otec dceru vulgárně urážel. Domníváme se, že normálně se vyvíjející dítě, jehož rozumová a volní vyspělost odpovídá věku, je způsobilé již zhruba ve dvanácti letech samostatně rozhodnout o tom, zda chce vykonávat právo na styk s rodičem, popřípadě zda chce být ve výchově tohoto rodiče. Lze samozřejmě namítnout, že názor dítěte, který sdělí soudu, nemusí vždy vyjadřovat jeho vlastní myšlenky, může být ovlivněn např. jedním z rodičů. Domníváme se však, že dítě ve věku dvanácti let nepřijímá již názory jiných osob bez vlastní rozumové korekce. Stanovení přesné věkové hranice by však mělo být ponecháno na odborné diskusi.

Pro srovnání je možno odkázat na právní úpravy v jiných státech, které pro rozhodování o výchově a o styku dítěte s rodičem výslovně stanoví věkovou hranici, od které se uznává právo dítěte styk s rodičem odmítnout ve všech případech. V Rakousku se jedná o věkovou hranici 14 let (§ 108 Außerstreitgesetz, BGBl. I Nr. 111/2003), ale například ve Finsku může dítě vetovat výkon rozhodnutí o výchově a styku od dvanácti let (sekce 2 finského Zákona o výkonu rozhodnutí ve věcech výchovy a práva na styk)³⁷. Stejně je tomu ve Švédsku (kapitola 21 švédského Zákoníku o dětech a rodičích).³⁸

5.2. Zjišťování názoru dítěte

Podle Úmluvy o právech dítěte má dítě právo se svobodně vyjadřovat ke všem záležitostem, které se jej dotýkají, přičemž se jeho názorům musí věnovat patřičná pozornost.³⁹ Postup zjišťování názoru dítěte v řízení je dále konkretizován zákonem o rodině⁴⁰ (zejm. § 31 odst. 3) a občanským soudním řádem⁴¹ (§ 100 odst. 3)⁴² a především Evropskou úmluvou o výkonu práv dětí.⁴³

³⁷ viz <http://www2.law.uu.nl/priv/cefl/Reports/pdf2/Finland.pdf>, str.9

³⁸ viz <http://www2.law.uu.nl/priv/cefl/Reports/pdf2/Sweden.pdf>, str. 27

³⁹ čl. 12: „Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečují dítěti, které je schopno formulovat své vlastní názory, právo tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají, přičemž se názorům dítěte musí věnovat patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni. Za tímto účelem se dítěti zejména poskytuje možnost, aby bylo vyslyšeno v každém soudním nebo správním řízení, které se jej dotýká, a to buď přímo, nebo prostřednictvím zástupce anebo příslušného orgánu, přičemž způsob slyšení musí být v souladu s procedurálními pravidly vnitrostátního zákonodárství.“

⁴⁰ č. 94/1963 Sb., § 31 odst.3: „Dítě, které je schopno s ohledem na stupeň svého vývoje vytvořit si vlastní názor a posoudit dosah opatření jeho se týkajících, má právo obdržet potřebné informace a svobodně se vyjadřovat ke všem rozhodnutím rodičů týkajících se podstatných záležitostí jeho osoby a být slyšeno v každém řízení, v němž se o takových záležitostech rozhoduje.“

⁴¹ č. 99/1963 Sb.

Tato úmluva přitom upravuje zjišťování názoru dítěte podrobněji než právní předpisy ČR a měla by být tedy dle čl. 10 Ústavy ČR aplikována přednostně. Podle Evropské úmluvy o výkonu práv dětí dítě, které má podle vnitrostátních předpisů dostatečnou schopnost chápat situaci, bude mít v soudním řízení, které se jej týká, právo na informace a na vyjádření názoru v řízení. Při rozhodování musí soud zabezpečit, aby dítě obdrželo všechny informace, umožnit dítěti vyjádřit svůj názor a vzít názor dítěte náležitě v úvahu.⁴⁴ Zástupce dítěte má povinnost poskytovat dítěti informace, objasňovat mu důsledky možných soudních rozhodnutí, zjišťovat jeho názor a zprostředkovat jej soudu. Právo dítěte vyjádřit svůj názor v řízení nelze omezit pouze na výslech dítěte nebo pohovor se sociálním pracovníkem. Jeho nedílnou součástí je i právo dítěte obdržet informace,⁴⁵ aby si mohlo názor utvořit, a dále také musí být jeho názoru věnována náležitá pozornost. Nepovažujeme za dostačující pouhé citování názoru dítěte v rozhodnutí, soud by měl především v případě, že přání dítěte nevyhoví, zdůvodnit, proč tak učinil.

Úmluva současně umožňuje od výslechu upustit, pokud je to ve zjevném rozporu se zájmy dítěte. Domníváme se, že tento zjevný rozpor musí být odůvodněný a podložený důkazy. Například pokud je z lékařských zpráv patrné, že dítě je aktuálně ve špatném psychickém stavu a lze se obávat, že by jej výslech u soudu zatěžoval. V praxi se bohužel někdy setkáváme s případy, kdy soudce tímto odůvodňuje nevyslechnutí dítěte bez jakéhokoli podkladu a je zřejmé, že skutečným důvodem je spíše určitá nechuť nebo bezradnost, jak s dítětem správně komunikovat.⁴⁶

⁴² „V řízení, jehož účastníkem je nezletilé dítě, které je schopno formulovat své názory, soud postupuje tak, aby byl zjištěn jeho názor ve věci. Názor nezletilého dítěte soud zjistí buď prostřednictvím jeho zástupce nebo příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí, anebo výslechem dítěte; výslech lze provést i bez přítomnosti rodičů nebo jiných osob zodpovědných za výchovu dítěte. K názoru dítěte soud přihlíží s přihlédnutím k jeho věku a rozumové vyspělosti.“

⁴³ sdělení MZV č. 54/2001 Sb.m.s.

⁴⁴ čl. 6: písm. b) „V řízení, které se týká dítěte, musí soudní orgán před vynesením rozhodnutí: ... pokud se podle vnitrostátních předpisů má zato, že dítě dostatečně chápe situaci

- zabezpečit, aby dítě obdrželo všechny příslušné informace,

- ve vhodných případech dítě vyslechnout, je-li to třeba neveřejně, buď přímo nebo prostřednictvím jiných osob nebo orgánů způsobem, který je přiměřený chápání dítěte, pokud to není ve zjevném rozporu s nejlepšími zájmy dítěte,

- umožnit dítěti vyjádřit svůj názor“

⁴⁵ Soud by měl proto dítěti potřebné informace vhodným způsobem sdělit. V ideálním případě by pak měl ještě dítěti poskytnout čas si názor vytvořit, než přistoupí k jeho výslechu.

⁴⁶ Zjišťování názoru dítěte je oblastí, která vyžaduje od soudců ale také pracovníků OSPOD značný um, znalost dětské psychiky, ale také zkušenosti a schopnost získat si důvěru dítěte. Je to náročný proces, kterému se proto kompetentní osoby nezdědka snaží vyhnout s odůvodněním, že by to dítě zatěžovalo, popřípadě jej provádějí s formalistickým přístupem. U soudů navíc chybí i

Zde se opět nabízí otázka věkové hranice, od které by měl být názor dítěte zjišťován a jakou formou, tedy zda postačí pohovor se sociálním pracovníkem zprostředkovaný soudu nebo je třeba dát přednost výslechu dítěte u soudu. Česká právní úprava nedává soudům vodítko, jak by měly postupovat. § 100 odst. 3 občanského soudního řádu v podstatě staví různé formy výslechu dítěte naroveň, je tedy na volné úvaze soudu, jak názor dítěte zjistí. Nepočítá se však se zjišťováním názoru dítěte prostřednictvím soudního znalce. V evropském kontextu je většinou dávána přednost výslechu dítěte u soudu. Současná právní úprava zjišťování názoru dítěte v řízení se nám jeví jako nedostatečná a přispívá i k tomu, že praxe jednotlivých soudů a soudců je velice různorodá. V některých evropských zemích se uplatňuje podobný přístup, tedy posuzování psychické vyspělosti dítěte v konkrétním případě. Jako vhodnější se nám však jeví úprava založená na odstupňovaných věkových hranicích s tím, že soud má možnost od výslechu dítěte upustit, mohl-li by výslech dítě poškodit. Zde však soud musí v rozhodnutí zdůvodnit, proč tak učinil a toto zdůvodnění podložit konkrétními argumenty a důkazy. Někdy je zjišťování názoru dítěte a procesní způsobilost zvláště upravena pro řízení v určitých věcech. Například v Rakousku ve věcech péče a styku mezi rodiči a dětmi má nezletilý starší čtrnácti let způsobilost před soudem samostatně jednat. Pokud to rozumové schopnosti nezletilého vyžadují, dbá soud o to, aby mohl svá práva v řízení účinně hájit. Musí ho rovněž poučit o existujících možnostech poradenství. Soud má povinnost vyslechnout osobně každé dítě, přičemž dítě mladší deseti let může být slyšeno i jiným vhodným způsobem, např. prostřednictvím „soudní asistence pro mladistvé“ (Jugendgerichtshilfe), znalce apod., jestliže to vyžaduje jeho vývoj, zdravotní stav nebo jestliže jinak nelze od nezletilého očekávat vážný a neovlivněný názor. Výslech nezletilého se neprovádí, jestliže vzhledem k jeho rozumovým schopnostem nelze očekávat promyšlené vyjádření k předmětu řízení nebo jestliže by jeho provedení či tím způsobený průtah ohrozil zájem dítěte.⁴⁷

Co navrhuje:

- **Podezření na domácí násilí, týrání či zneužívání dítěte by mělo být vždy vnímáno jako překážka pro svěření dítěte do výchovy pachatele či pro úpravu styku dítěte s pachatelem** pokud se neprokáže, že styk je možný bez toho, aby dítěti způsoboval psychickou či jinou újmu, či dokud není

potřebné materiální vybavení, soudní síně jsou vybaveny tradičním nábytkem, který má především zdůrazňovat vážnost a autoritu soudu, tedy směřuje přesně opačným směrem, než je získání si důvěry nezletilého.

⁴⁷ Ausserstreitgesetz, BGBl. I Nr. 111/2003, § 105

- v řízení prokázáno, že k tvrzenému násilí či zneužívání ve skutečnosti nedošlo. Povinnost soudu chránit dítě v případě takového podezření před prohlubováním psychické újmy by měla být zakotvena v zákoně o rodině.
- **Stanovit věkovou hranici dvanáct let, od které by byl názor dítěte v řízení o úpravu výchovy a v řízení o úpravu styku nezletilého dítěte s rodičem pro soud závazný,** pouze ve zvlášť závažných výjimečných případech by měl soud možnost rozhodnout v rozporu s jeho názorem, jestliže to jeho zájem vyžaduje. (Pokud by přání nezletilého bylo zjevně nereálné nebo pro něj škodlivé.)
 - **Konkretizovat § 100 občanského soudního řádu tak, aby stanovil přesná pravidla pro zjišťování názoru dítěte.** Navrhujeme po vzoru rakouské právní úpravy stanovit povinnost soudu zjistit názor dítěte přímo od deseti let věku a u mladších dětí v případě, že je k tomu vážný důvod prostřednictvím odborníka, kolizního opatrovníka apod. Současně specifikovat, kdy je možno od zjišťování názoru upustit. Upravit povinnost soudu vhodným způsobem dítě poučit o projednávané věci, aby si mohlo utvořit vlastní názor. Vymezit osoby, které smějí být zjišťování názoru dítěte přítomny, protokolaci, popřípadě použití audiovizuální techniky.
 - Zřídit u soudů místnosti, které by měly pro komunikaci s dětmi sloužit a byly k tomuto účelu vybaveny tak, aby prostředí bylo méně formální a dítě jím nebylo stresováno.
 - Dále navrhujeme **zakotvit právo dítěte si přizvat k výsledku osobu, které důvěřuje,** pokud zde není obava, že tato osoba by mohla dítě ovlivňovat.

6. Závěry monitoringu - zhodnocení postupu soudu ve sledovaných případech

6.1. Celkové zhodnocení

Jak již bylo řečeno v úvodu, v rámci monitoringu jednotlivých případů dětí – svědků domácího násilí jsme se rozhodli pro hlubší analýzu celkem 31 případů, které se dotýkaly 42 nezletilých dětí. Vycházeli jsme při tom jak z vlastních případů, tak díky spolupráci nevládních organizací Rosa a Psychosociální centrum Acorus z případů klientek těchto organizací. Nejedná se samozřejmě o sociologický výzkum vzhledem k tomu, že k analýze byly již předem vybrány případy, jež vykazovaly určitý specifický rys a to odmítání styku ze strany dětí, pronásledování násilným rodičem po opuštění domácnosti a svěřeni dítěte péče pachatele domácího násilí. Z uvedeného vzorku není proto možné, a ani to nebylo záměrem, činit závěry o statistickém výskytu různých specifíků a problémů v populaci. Analýza však umožnila odhalit postupy a pochybení na straně soudů a také orgánů sociálně právní ochrany dětí a soudních znalců, které se ve zkoumaných případech objevily a to některé z nich ve více případech. Rozhodli jsme se je popsat v následujících kapitolách, kde zároveň analyzujeme nedostatky současné právní úpravy a praxe vyplývající z našich zkušeností a navrhuje potřebné systémové změny. Na tomto místě uvádíme pro celkovou představu o těžkostech, se kterými se děti – svědci domácího násilí musejí potýkat, popis tří vybraných případů. Jména všech zúčastněných byla změněna a popis případů je zde zveřejněn se souhlasem klientek.

6.1.1. Případ Kateřiny (12 let)

Kateřina a její matka Barbora byly nuceny, když byly Kateřině čtyři roky, před jejím otcem uprchnout do zahraničí, kde v anonymitě žijí dodnes. Otec Kateřiny se po svatbě s její matkou velice změnil, začal ji bít a ponižovat. Také v sexuální oblasti se choval divně. Časem začaly jednotlivé náznaky do sebe zapadat a Barbora si uvědomila, že otec zřejmě sexuálně zneužívá jejich tehdy dvouletou dcerku. Barbora proto nechtěla Kateřinu nechávat s otcem o samotě, snažila se takovým situacím zabránit. Otec tak jednoho dne vše vyřešil tím, že se odstěhoval. Nechal si ale klíč od bytu a Barboře sdělil, že když teď žijí odděleně jako rozvedení lidé, musí mu dceru dávat ke styku, jak je to běžné jinde. To mu umožnilo být s dcerou o samotě celý víkend. Pokud mu Barbora nechtěla Kateřinu dát ke styku, surově ji napadal, z mnoha takových incidentů jí dodnes zůstávají

zdravotní následky. Barbora proto celou věc ohlásila policii. Bohužel policie přistupovala k situaci laxně, prověřování trvalo jedenáct měsíců, Barbora se musela neustále dožadovat provedení vyšetřovacích důkazů. Znalecký posudek, který byl zpracován, sexuální zneužívání nepotvrdil, ale ani nevyločil. Otec byl nakonec také znalecky zkoumán, pedofilie se však u něj nezjistila. Barboře bylo sděleno policií i orgány sociálně právní ochrany, že nesmí otci bránit v kontaktu s dcerou. Snažila se tak alespoň zajišťovat a předkládat důkazy, nechala zpracovat další posudek, který potvrdil sexuální zneužívání s vysokou pravděpodobností, informovala policii, kde se otec s dítětem nachází a doufala, že je přistihnou při činu. To se však nestalo a věc byla odložena, neboť sexuální zneužívání se neprokázalo. Otec Kateřiny byl také trestně stíhán za napadání Barbory, byl obžalován pro několik trestných činů (tehdy ještě neexistoval trestný čin týrání osoby žijící ve společně obývaném bytě nebo domě). I toto trestní stíhání však bylo nakonec zastaveno. Během této doby otec Kateřiny Barboru pronásledoval a napadal ji i na ulici. Nakrátko se jí podařilo získat soudní rozhodnutí, které otci zakazovalo přibližovat se k jejich bytu. Nicméně on se úspěšně odvolal a rozhodnutí bylo opět zrušeno. Sociální pracovnice jí nakonec sdělila, že musí dceru před sexuálním zneužíváním ze strany otce chránit a Barbora se proto začala skrývat na utajené adrese. V této souvislosti však soud na návrh otce rozhodl předběžným opatřením o umístění Kateřiny do diagnostického ústavu, neboť dítě bylo neznámého pobytu a hrozilo jeho odcizení otci. Současně proti Barboře bylo zahájeno trestní stíhání pro týrání Kateřiny s kuriózním odůvodněním. Měla týrat Kateřinu tím, že ji nechala opakovaně znalecky zkoumat, čímž se Kateřině oživovaly nepříjemné vzpomínky na něco, co se ovšem dle názoru policie vůbec nestalo, tedy sexuální zneužívání. Barbora proto utekla s tehdy čtyřletou Kateřinou do zahraničí. Na podzim 2004 nastal obrat k lepšímu: advokátka zařídila, aby se Barbora mohla do ČR vrátit a vypovídat na policii, aniž by jí hrozilo uvalení vazby. Po tomto výsledku bylo proti Barboře zastaveno trestní stíhání. Následně byla Kateřina svěřena soudem matce do péče. Barbora sdělila soudu, ve kterém státě a městě s Kateřinou žije, odmítla však sdělit úplnou adresu z bezpečnostních důvodů. Otec Kateřiny dluží výživné za pět let, které odmítá zaplatit. Kateřina a její matka tak žijí z podpory charitativních organizací a babičky. Otec se soudní cestou domáhal styku s Kateřinou. Kateřina styk s otcem odmítá, říká, že si pamatuje jak zneužívání, tak i násilí ze strany otce. Pamatuje si, jak se dobýval do bytu sekerou a vrtačkou, dodnes v ní zvuk vrtačky vyvolává úzkost. Toto vypověděla i při znaleckém zkoumání, které se odehrálo před dvěma lety. Znalkyně psychologů konstatovaly, že Kateřina je věrohodná a tyto zážitky si pamatuje, současně však zcela chybně dospěly k závěru, že Kateřina trpí „syndromem zavrženého rodiče“ a to z toho důvodu, že svého otce již několik let neviděla a její názor je proto ovlivněn matkou, ačkoli současně žádné ovlivňování ze strany matky nebylo zjištěno. Soud

pak tento závěr převzal aniž by se zabýval dalšími důkazy o domácím násilí či podezření na sexuální zneužívání, pominul i zprávu psychoterapeuty, která v zahraničí s Kateřinou dlouhodobě pracovala a styk s otcem nedoporučila, a styk nařídil. Rozhodnutí zdůvodnil tím, že v případě syndromu zavrženého rodiče se musí dítě ke styku nutit, i když nechce. Matka se proti rozsudku odvolala, odvolací soud však rozsudek potvrdil. Zajímavé také je, jak bylo v řízení přistupováno ke zjišťování názoru Kateřiny. Soud prvního stupně její názor nezjistil vůbec, ačkoli byl o to matkou opakovaně žádán. K soudnímu jednání o odvolání se proto Kateřina dostavila osobně. Soud nejprve nechtěl výslech připustit s odůvodněním, že by to Kateřinu stresovalo. Jelikož právní zástupkyně matky na výslechu trvala, byli nakonec všichni vykázáni ze soudní síně, aby se senát mohl poradit. Po chvíli byla Kateřina předvolána sama do jednací síně. Jejímu výslechu byli přítomni pouze členové senátu. Výslech byl prováděn pro ni necitlivým způsobem, nebyl brán žádný zřetel na fakt, že je nezletilá. Členové senátu při tom seděli na svých obvyklých místech a ona musela stát na místě, kde obvykle stojí vyslýchané osoby, takže vzhledem k jejímu dosud menšímu vzrůstu na ni hovořili ze značné výšky. Soud jí také nesdělil žádné informace o řízení, ke kterému se má vyjádřit a po ukončení výslechu předseda senátu konstatoval, že to, co Kateřina říkala, měla naučené, ačkoli k tomuto tvrzení neměl žádný důkaz. Kateřina by se měla dle rozsudku stýkat se svým otcem jednou za čtrnáct dní v pátek v krizovém centru v ČR. Soudy obou stupňů přitom nepřihlédly ani k její školní docházce a ekonomické situaci. Z tohoto pohledu se jedná o zcela nestandardní rozhodnutí. Rozsudek je navíc těžko vykonatelný, neboť přicestovat do ČR Kateřinu české orgány nepřinutí a v zemi, kde žije, by byla soudem celá věc znovu zkoumána. Její matka v současné době podala proti rozhodnutí ústavní stížnost.

6.1.2. Případ Michala (9 let)

Michal byl často svědkem nadměrného požívání alkoholických nápojů otcem a jeho násilí vůči matce. Jeho otec matku opakovaně fyzicky napadal, oslovoval ji vulgárními výrazy, ponižoval ji. Nutil ji neprodleně vykonávat jeho příkazy a choval se k ní jako ke služce. Matku oslovoval slovy služebná, sloužící. Vyhrožoval jí podpálením domu, prostřílením hlav a únosem syna do zahraničí. Také Michalovi otec dělal různé schválnosti, podrážel mu nohy, bezdůvodně mu nadával, křičel na něho, posmíval se mu, ve vzteku ho kopal a také ho někdy bil. Dvakrát ho ještě jako malého chlapce odvezl od matky a nechal ho samotného v areálu jedné firmy. Jel se pak matce posmívat, že neví, kde má dítě. Ze závěrů znaleckého posudku z oboru psychologie vypracovaného na žádost policie v trestní věci podezření z trestného činu týrání svěřené osoby vyplývá, že Michal má vlastní negativní úzkostné zážitky s chováním otce.

Přístupy otce k jeho osobě byly hrubé až vulgární. Otce odmítá a nepřeje si s ním stýkat. Z jeho osoby má strach. Nejedná se o syndrom zavrženého rodiče, protože odmítá otce na základě vlastních zážitků. Není matkou ovlivňován. Problémové a nevhodné výchovné postoje otce a napětí, které vytváří se promítají do psychosomatických potíží nezletilého. Na chování otce reaguje dušností, astmatickými záchvaty a úzkostnými sny.

Matka Michala Eva nakonec se synem počátkem roku 2005 byla nucena utéct z domu. Manžel, který nyní obýval sám její rodinný dům, tento zdemoloval, zanechal několikatisícové dluhy na inkasu a odcizil či zničil její i synovy věci, telefonicky jí vyhrožoval a posílal jí výhrůžné SMS zprávy. Také po ní žádal finanční prostředky. Ze svého rodinného domu si nestihla nic odnést, proto se tam musela vypravit za účasti obecní policie a později státní policie. Paní Eva a její příbuzní se stali terčem slovního a opakovaného fyzického napadení. Dokonce před svědky bylo paní Evě vyhrožováno zabitím. Po obdržení návrhu na rozvod manželství se naopak její manžel vypravil za ní do bytu její matky kde ji fyzicky napadl v chodbě domu a způsobil jí zranění hlavy, se kterým byla pět dnů hospitalizována a také Michal v důsledku prožitého stresu musel být ošetřen lékařkou. Toto se v dalších měsících opakovalo ještě několikrát. Vzhledem k tomu, že jí při tomto napadení způsobil zranění, snažil se situaci zachránit tím, že sám podal trestní oznámení, ve kterém tvrdil, že šel navštívit Michala a manželka jej při té příležitosti fyzicky napadla. Policisté jeho tvrzení neuvěřili a naopak zahájili trestní stíhání proti němu. Po dvou letech tak byl nyní již pravomocně odsouzen pro trestný čin týrání osoby žijící ve společně obývaném bytě nebo domě, tedy pro jednání, kterého se dopouštěl ještě v době společného soužití. Většina incidentů, které následovaly poté, byla vyhodnocena jako přestupky, za které nebyl nikdy Michalův otec potrestán, jelikož dokázal dostatečně dlouho protahovat řízení, až odpovědnost za přestupek zanikla.

Michalův otec pak soustředil svou aktivitu na vymáhání styku s nezletilým synem. Situace, kdy se neohlášen dobýval násilím do bytu matky paní Evy, kopal do dveří nebo ji napadal na chodbě a před domem, případně si na ně počkal a bránil jí i synovi odejít z domu do školy, až byl zadržen policií a umístěn v cele předběžného zadržení, prezentoval u soudu jako pokusy o návštěvu Michala. Ačkoli ten kontakt s ním opakovaně odmítl a při veškerých psychologických vyšetřeních sdělil, že má z otce strach, nechce se s ním stýkat a pokud by musel, tak jen za přítomnosti matky a doma, byl styk soudem upraven formou předběžného opatření. Soud přitom nebral zřetel na probíhající trestní řízení s odkazem na presumpci nevinoty. Předběžným opatřením byl již dříve Michal předán do péče matky a to zejména s odůvodněním na obavy dítěte předškolního věku z hrozícího únosu, potvrzené psychologickým vyšetřením dítěte, dotazem soudu u obecního úřadu a obecní policie. Nejprve se měl styk

odehrávat v bytě matky za její přítomnosti z odkazem soudu na zajištění bezpečnosti dítěte. Otec však nebyl schopen se synem vstřícně komunikovat, přiváděl si s sebou svědky, vyžadoval přinesení nemocného dítěte před dům na parkoviště a podobně. Odmítal do bytu vstoupit po smyšlenými záminkami, dostavoval se mimo termín styku, případně se v bytě zdržel jen několik minut a poté se přes výzvy paní Evy přestal dostavovat vůbec. Paní Eva si z obavy z manžela najala ochranku, která byla během styku přítomna v předsíni bytu. Matka otci ve styku s nezletilým nikdy nebránila. Přesto na návrh otce soud vydal nové předběžné opatření a nařídil styk v krizovém centru. Syn reaguje psychosomatickými onemocněními a zhoršením zdravotního stavu ve chvíli, kdy by se měl s otcem setkat v cizím prostředí bez účasti matky, na kterou je silně citově vázán. Soud při svém rozhodování nezohlednil trvající pronásledování a nezkoumal ani, zda otec má skutečný zájem o dítě či jedná ryze účelově. Stejná úprava byla následně přejata do rozhodnutí ve věci samé. Je paradoxní, že jednání manžela paní Evy, které nese charakteristické znaky pronásledování, je soudem vykládáno jako skutečný zájem o styk se synem. V současné době je věc v odvolacím řízení.

6.1.3. Případ Martina (14 let) a Petra (18 let)

Před zhruba pěti lety žili Martin a Petr v dobře situované rodině. Jejich rodiče měli na kontě několik milionů, mohli jezdit na drahé dovolené do zahraničí. Jejich otec však matku různým způsobem omezoval, ponižoval, zakazoval jí například pracovat na počítači, snažil se ji přesvědčit, že je hloupá, žárlil na ni a také ji fyzicky napadal. Svědkem takového napadení, kdy otec matku shodil ze schodů, se stal i tehdy nezletilý Petr. Jejich matka, paní Marie, nakonec před otcem utekla do azylového domu. Synové však byli už dost velcí, na to, aby tam bydleli s ní a ona je také nechtěla připravit o životní standard, na který byli zvyklí. Chodila je proto do bytu často navštěvovat, snažila se péči o ně zajistit. Otec ji však při těch to příležitostech znovu napadal, také ji natáčel na kameru, pronásledoval ji po bytě a snažil se ji vyprovokovat. Přidal se k jedné z organizací hájící práva otců. Začal pak používat metody psychologického nátlaku, překrucoval fakta a manipuloval s nimi. Sociální pracovníci nakonec získal na svou stranu. Paní Marie požádala o rozvod, řízení se však táhlo celkem dva roky. Otec se dožadoval provedení všech možných důkazů, které s věcí nesouvisely, zahlcoval soud neustálými podáními, každou SMS od paní Marie posílal sociální pracovníci, na soudkyni podával stížnosti, podával návrhy na předběžná opatření a odvolával se proti rozhodnutím soudu. V řízení byl tehdy na svou žádost vyslýchán Petr, kterému bylo čtrnáct let. Řekl u soudu, že by chtěl žít s matkou, ale v bytě, kde v tu dobu bydlel s otcem. S otcem se chtěl

stýkat. Řekl také, že byl svědkem toho, jak otec matku shodil ze schodů. Po dvou vyčerpávajících letech řízení o svěření dětí do výchovy začala nakonec soudkyně tlačit na paní Marii, aby souhlasila s dohodou a nechala svěřit syny do jeho péče. Tvrdila jí, že tak alespoň může být manželství rozvedeno a ona pak může podat návrh na změnu výchovy. Paní Marie žila na hranici existenčního minima, protože otec jí zabránil v přístupu ke společným účtům. Nakonec tedy souhlasila a doufala, že tak se aspoň podaří vyřešit společný majetek. Bohužel se tím situace nevyřešila, neboť otec dělal stejné obstrukce i v dalších řízeních a ta se táhnou dodnes. Navíc paní Marie těžce onemocněla a musela být hospitalizována. Otec okamžitě podal návrh na zvýšení výživného, soudem jí tak bylo určeno vzhledem k rozsáhlému společnému majetku výživné, které si nemohla dovolit platit. Její advokátka podala opožděně odvolání. Paní Marie se snažila o prominutí lhůty, soud to však nepřipustil. Podala také návrh na změnu výchovy synů, který ležel u soudu rok, aniž by byl učiněn jakýkoli úkon. Pak podala také návrh na snížení výživného. Soudkyně opět tři čtvrtě roku vůbec nejednala. Mezi tím otec podal několik dalších žalob, vymáhal po paní Marii polovinu nájemného za byt, ve kterém se syny žije, podal také návrh na exekuci výživného. Paní Marie se tak nakonec ocitla přechodně zcela bez peněz, neboť jí byl zablokován účet, na který jí chodil její invalidní důchod. I za této situace se snažila zajistit synům veškerou péči, půjčovala si peníze a by jim mohla dopřát vše potřebné v době, kdy je měla ke styku, což bylo jednou za čtrnáct dní od čtvrtka do neděle. Neřekla jim ani, v jak obtížné je situaci. Také částečně suplovala péči otce, kterou on zanedbával. Nakupovala oblečení, platila synům tábory a lyžařské kurzy. Teprve po té, co paní Marie podala na soudkyni stížnost, začal soud jednat o změně výchovy a snížení výživného. Během pěti asi dvouhodinových soudních stání stihla soudkyně provést důkazy výslechem rodičů, výslechem už zletilého Petra a důkazy o ekonomické situaci matky. Soudkyně působila během jednání očividně z celé kauzy velmi vyčerpaně. Nedokázala si v soudní síni udržet pořádek, zejména otec a jeho právní zástupkyně všem skákali do řeči, chvílemi soudní síň připomínala tržiště, soudkyně si přitom držela hlavu v dlaních. Při jednom stání otec přinesl technický průkaz k autu, který matce několik let odmítal vydat a s tvrzením, že jej matka naopak od něj odmítá převzít, žádal po soudu, aby průkaz matce předal. Soud toto učinil. Soud nakonec změnu výchovy zamítl, matce výživné částečně snížil. Nezletilý Martin, ačkoli je mu 14 let nebyl vůbec vyslýchán, ani sociální pracovnice s ním nemluvila. Soudkyně to zdůvodnila tím, že by jej výslech příliš zatěžoval a na jeho rozhodnutí, v čí výchově chce být, závisí další řízení o vypořádání společného nájmu a společného jmění manželů. Nyní běží odvolací lhůta.

7. Problémy současné právní úpravy a praxe - řízení ve věcech péče o nezletilé s prvkem domácího násilí

7.1. Předběžná opatření

Ze všech sledovaných případů bylo o výchově dítěte či styku s druhým rodičem soudem předběžně rozhodováno nebo bylo předběžné opatření navrhováno celkem v 19 případech. Podotýkáme, že ne vždy byly pomáhajícím organizacím předány klientkami veškeré materiály, nelze tedy z následujících údajů usuzovat na procentuální výskyt.

7.1.1. Předběžná úprava výchovy a výživy

Návrhy na předběžná opatření, kterými je upravena výchova popřípadě i výživa k nezletilým dětem podávají klientky zpravidla záhy po opuštění společné domácnosti. Svěření dětí do výchovy je pro ně velmi důležité, neboť pachatelé domácího násilí často vyhrožují unesením dítěte popřípadě pokud v této fázi probíhá styk, nevracejí děti v domluvený čas. To se mimo jiné podepisuje i na psychice dětí, které se ocitají v naprosté nejistotě. Pokud není výchova k dítěti předběžně upravena, mají oba rodiče stejná práva a pachatel si může dítě ponechat u sebe. Jak se pak ukazuje, vede taková situace někdy i ke svěření dítěte do péče pachatele rozhodnutím ve věci samé, neboť soud dospěje k závěru, že dítě je již na situaci zvyklé. Někdy klientky ponechávají zvláště starší děti u otce, neboť je nemohou vzít s sebou do azylu nebo je nechťejí připravit o domácí prostředí. V takovém případě však nezřídka ztrácejí s dětmi kontakt, řada pachatelů domácího násilí totiž, jak už o tom bylo pojednáno výše, využívá děti jako nástroj manipulace a pomsty.

V osmi ze sledovaných případů bylo po zahájení řízení o úpravu výchovy a výživy vyhověno návrhu klientek a děti jim byly předběžným opatřením svěřeny do výchovy. V jednom případě byl návrh zamítnut, v jednom případě se o návrhu nerozhodovalo vůbec. Soudkyně volala klientce, aby návrh vzala zpět, pokud by se totiž otec odvolal, řízení by se protáhlo. Soudkyně pak sama z vlastní iniciativy vydala předběžné opatření, kterým otci pouze stanovila výživné. To bylo současně jediným předběžným opatřením vydaným bez návrhu. Obecně lze říci, že soudy zpravidla vyhoví návrhu na vydání předběžného opatření v první fázi řízení, kdy je osvědčeno, že rodiče již spolu nežijí ve společné domácnosti, je tedy třeba poměry nezletilých zatímně upravit. V jednom ze sledovaných případů však bylo předběžné opatření následně změněno a dítě bylo svěřeno do péče otce poté, co jej z péče matky unesl.

Rozhodnutí bylo zdůvodněno tím, že nezletilý u otce nastoupil do první třídy. Ve třech sledovaných případech byly děti na počátku řízení svěřeny do péče otce – pachatele domácího násilí. To bylo v jednom případě zdůvodněno školní docházkou (dítě bylo dříve svědkem domácího násilí a matka si také stěžovala na manipulaci ze strany otce, styk dítěte s matkou pak probíhal velmi problematičticky). V dalším případě podali návrh na svěřením dítěte do své péče oba rodiče, u otce však byly shledány pro dítě lepší podmínky. V tomto případě se již v tu dobu u syna (7 let) projevovala agresivita vůči matce, byl svědkem fyzického násilí ze strany otce, vyhrožování zabitím i zbraní, objevila se u něj regrese, ze znaleckého posudku následně vyplynula zcela jasná manipulace otcem, chlapec opakoval naučené věty. Nakonec byl svěřen do péče otce, přes velmi závažné důkazy o domácím násilí. Těm soud nepřikládal žádnou váhu. Ve třetím případě otec matku při podání návrhu „předstihl“ a děti mu byly svěřeny do péče po té, co s nimi matka opustila společnou domácnost. Obrátil se jako první i na orgán sociálně právní ochrany, klientce pak už nikdo nevěřil, byla vnímána jako matka, která opustila rodinu. K tomu je třeba podotknout, že pachatelé domácího násilí bývají často zdatní manipulátoři, dokážou v okolí vzbudit dojem milujících partnerů a otců.

Obecně lze proto shrnout, že u předběžných opatření nezáleží až tolik na důkazní situaci, resp. na výskytu domácího násilí v rodině, jako spíše na tom, který z rodičů podá návrh jako první.

7.1.2. Zákaz styku

Předběžný zákaz styku dítěte s rodičem je samozřejmě velmi závažným zásahem do práv rodiče. Na druhou stranu, zejména v případech pronásledování oběti domácího násilí je to jeden z mála prostředků, jak oběť a děti před pachatelem alespoň zpočátku ochránit. Zkušenosti ukazují, že k pronásledování dochází zejména bezprostředně po té, co oběť opouští společnou domácnost, trvá zpravidla v řádu měsíců, většinou pak pachatel ve svém úsilí časem poleví (i když jsou samozřejmě i takoví pachatelé, kteří oběť pronásledují roky, někdy dokonce i po té, co si najdou novou partnerku). Lze však vycházet z toho, že období po opuštění společné domácnosti je nejkritičtější, dochází většinou k dalšímu násilí a právě kontakty při předávání dětí jsou k tomu příležitostí. Pachatelé také často ubližují, ať už vědomě či nevědomě, samotným dětem. Prostřednictvím dětí se pak také často snaží vypátrat adresu azylového zařízení apod. Oběti ovšem návrh na vydání takového předběžného opatření podávají zřídka, i když by to bylo na místě. Motivací může být strach z pachatele, snaha zachovat dětem kontakt s otcem i nátlak sociálních pracovníků, aby styk s dětmi otcí umožnily. Musejí pak dodržovat přísný bezpečnostní plán při předávání

děti, děti musejí instruovat v tom smyslu, aby pachateli nevyzradily místo pobytu a podobně. Nezřídka se stává, že pachatel od dítěte zjistí adresu azylového zařízení a klientka se musí s dětmi stěhovat. To je pro ně spojeno s dalším stresem.

Návrh na předběžný zákaz styku s dítětem byl soudu podán ve třech sledovaných případech. Ve dvou z nich mu bylo vyhověno, avšak v obou těchto případech existovalo současně podezření na sexuální zneužívání dítěte, probíhalo trestní řízení. Jedno z těchto rozhodnutí bylo krátce po té zrušeno odvolacím soudem. V obou případech bylo následně trestní stíhání pro zneužívání zastaveno (na základě znaleckých posudků, že otec netrpí pedofilií, ačkoli projevy u dětí byly potvrzeny jinými posudky), a o styku bylo dále jednáno a rozhodováno. Ve třetím případě bylo vydáno předběžné opatření až k odvolání matky soudem druhého stupně a to z důvodu pronásledování matky i dcery otcem. Ten mimo jiné stresoval dítě tím, že na ně každý den čekal před školou s videokamerou, natáčel je a vyvolával různé incidenty. Na jeho chování si stěžovala i škola, děsil ostatní děti. Soud však nevyslovil zákaz styku, dospěl k právnímu názoru, že toto není možné předběžným opatřením rozhodnout. Rozhodl proto, že otec se nesmí k dceři přiblížit více než na 200 metrů, musí se zdržet verbálních a fyzických kontaktů a filmování nezletilé.

Soud by ovšem mohl vydat podobné předběžné opatření i z vlastní iniciativy, pokud z předložených důkazů (například při podání návrhu na předběžnou úpravu výchovy) dospěje k závěru, že taková ochrana je v zájmu dítěte nutná.

7.1.3. Předběžná úprava styku s násilným rodičem (popřípadě s obětí, pokud bylo dítě svěřeno pachateli)

Vzhledem k tomu, že v uvedených případech děti styk s otcem odmítaly, lze říci, že probíhal takřka vždy problematicky. V některých řízeních tak bylo o styku rozhodováno opakovaně předběžnými opatřeními i rozsudky ve věci samé, rodiče i opatrovníci podávali odvolání, řízení se protahovala. Řada dětí vykazovala před termínem styku psychosomatické projevy jako onemocnění bez zjevné příčiny, astmatické záchvaty, bolesti břicha nebo projevy úzkosti a to i v případech, kdy se měl styk odehrávat na půdě krizového centra. V některých případech bylo soudu opakovaně sdělováno pracovníky krizového centra nebo sociálními pracovníky, že styk dítě nepřiměřeně stresuje. Často také pachatelé podávali opakované nepodložené návrhy na předběžná opatření a proti zamítavým usnesením se odvolávali, čímž se řízení ještě více protahovala. Ani v případech, kdy byla za pomoci orgánu sociálně právní ochrany uzavřena dohoda o styku, neprobíhal styk bez problémů. Někdy k němu nedocházelo

z důvodu odmítavého postoje matek, které své stanovisko zdůvodňovaly odmítavým postojem dětí. Často však také otcové nevyužívali svého práva a ke styku se nedostavovali, někdy i delší dobu. Následně pak v řízení namítali odcizení dítěte, jež přičítali zavinění matky, která měla dítě ovlivňovat. U některých pachatelů jsme následně dospěli k závěru, že si z vymáhání svého práva na styk s dítětem udělali „životní náplň“. Svědčí o tom jejich opakované návrhy a na druhou stranu nedostavování se ke styku v určených termínech, nedostavování se ke společným setkáním s odborníky apod. Projevuje se také jejich snaha „dosáhnout za každou cenu svého“, když i v situaci, kdy styk probíhal a zdálo se, že je tedy šance na opětovné navázání kontaktu s dítětem, podávali návrhy na změnu rozsahu nebo formy styku a opět se odvolávali. Při hlubším zkoumání je tak často patrný nezájem o dítě a navázání skutečného vztahu s ním. Není to ostatně překvapivé, jednou z charakteristik pachatelů domácího násilí je fakt, že ke svým blízkým přistupují spíše jako k majetku, mají potřebu moci a kontroly. Od dítěte pak vyžadují respekt a úctu, aniž by sami projevovali odpovídající náklonnost. Bohužel ze strany soudů nebylo k takovému zkoumání většinou přistoupeno a jen zřídka bylo konstatováno, že styk s dítětem probíhá neúspěšně pro neschopnost rodiče – pachatele domácího násilí s dítětem navázat kontakt. Zda má otec opravdový zájem o dítě, nebo se jen domáhá svého práva za každou cenu, nebylo zpravidla zkoumáno.

Předběžným opatřením byl styk dětí s otcem stanoven v sedmi zkoumaných případech, ve dvou případech byl návrh zamítnut vzhledem k tomu, že otec neprokázal bránění ve styku matkou. V šesti z výše uvedených případů však byly otcem podávány opakovaně různé návrhy na úpravu styku, některé byly zamítnuty, některým bylo soudem vyhověno. Vzhledem k tomu, že se jednalo převážně o řízení trvající v řádu let, byly někdy změny styku odůvodněné změnou poměrů. Zaznamenali jsme však i případ, kdy soud změnil předběžné opatření na základě nového návrhu otce, neboť z jeho návrhu vyvodil, že se rodiče nedokážou dohodnout a proto by měl styk probíhat v krizovém centru, jak navrhoval otec. S tím však nesouhlasila matka, neboť stanovisko nezletilého bylo takové, že se s otcem stýkat nechce a pokud by musel, tak jedině doma za přítomnosti matky (na kterou byl silně citově vázán). Styk v současné době neprobíhá, nezletilý vždy před stanovenými termíny onemocněl. Matka přitom otci pokaždé nabízela, aby jej přišel navštívit domů, ten to však odmítá.

Ve třech případech, kdy byly děti předběžně svěřeny otcům, byl stanoven styk s matkou. Ve všech těchto případech probíhal styk také problematicky, byl opakovaně mařen ze strany otců a objevila se i manipulace dítěte. Z právního hlediska je také zajímavá zkušenost z naší předchozí praxe, kdy v jednom

případě byl návrh na předběžnou úpravu styku soudem zamítnut s poukazem na to, že dle občanského soudního řádu nelze takové předběžné opatření vydat.

7.1.4. Předání dítěte do péče krizového centra či jiné instituce z důvodu odmítání kontaktu s rodičem

Jak již bylo řečeno na jiném místě této analýzy, předání dítěte do péče instituce z důvodu odmítání kontaktu s rodičem považujeme za nejen vysoce necitlivé, ale také v rozporu s jeho základními právy. Tuto situaci ilustruje případ, který jsme zaznamenali v rámci monitoringu a rozhodli jsme se jej zařadit, ačkoli se nejednalo o domácí násilí mezi rodiči. Jsme si však vědomi toho, že podobné rozhodnutí hrozí i v případě dětí, svědků domácího násilí. V uvedeném případě se jednalo o čtrnáctiletého chlapce, který byl usnesením soudu prvního stupně o předběžném opatření předán do péče krizového centra a to z toho důvodu, že u něj znalkyně shledaly vyvíjející se „syndrom zavrženého rodiče“ vůči jeho matce. Toto usnesení zrušil k odvolací soud na základě odvolání otce. Nezletilý chlapec byl v péči otce na základě předchozího předběžného opatření asi rok a půl. Před tím byl v péči matky, ukázalo se však, že druh matky nezletilého fyzicky i psychicky týrá, což bylo doloženo lékařskými zprávami i výpovědí samotného nezletilého. Proti druhovi probíhalo trestní řízení. Následně byly v řízení vypracovány znalecké posudky z oboru psychologie a psychiatrie. Obě znalkyně se shodly v tom, že neshledaly u druhu matky žádné známky agresivity, naopak jeho vliv se podílí na stabilizaci rodinné atmosféry, jako vhodnější pro výchovu nezletilého shledaly matku, otce vyhodnotily jako manipulujícího a pro výchovu naprosto nevhodného. Své závěry však dostatečně nezdůvodnily a nijak se nevypořádaly s lékařskými zprávami ve spise založenými ani s výpovědí samotného nezletilého, který nechtěl být v péči matky, ačkoli kontakt s ní neodmítal. Na základě těchto znaleckých posudků soud prvního stupně na návrh matky (podpořený stanoviskem kolizního opatrovníka) před vánoci vydal předběžné opatření, kterým byl nezletilý předán do péče krizového centra. Odvolací soud následně toto usnesení zrušil a své rozhodnutí zdůvodnil mimo jiné tím, že soud prvního stupně zcela pominul důkazy svědčící o týrání chlapce druhem matky, probíhající trestní řízení, názor samotného nezletilého, a své rozhodnutí zdůvodnil pouze znaleckými posudky. Zaujal tak zcela opačné stanovisko, než soud prvního stupně. Kritizoval přístup matky, která syna nijak nechránila před ataky ze strany svého druhu, naopak vyslovila svůj záměr podat návrh na zákaz styku nezletilého s otcem. Odvolací soud dále citoval čl. 3 Úmluvy o právech dítěte a vyslovil názor, že rozhodnutí soudu prvního stupně bylo se zájmem dítěte v příkrém rozporu. K samotnému předání dítěte do péče krizového centra

soud uvádí: „Lze-li v této souvislosti použít příměr odkazem na ustanovení § 187 odst. 3 o.s.ř., kdy má být provedeno vyšetření osoby ve zdravotnickém zařízení,...jedná se o naprosto mimořádně závažný zásah do osobní svobody, ke kterému lze přistoupit pouze výjimečně a na dobu časově limitovanou.“ Mimo jiné dále uvádí: „Toto drastické vytržení dítěte z jeho současného výchovného prostředí u otce je nepochybně selháním a to jednak na straně orgánů sociálně právní ochrany dětí a soudu prvního stupně, tyto nevyvinuly dostatečnou aktivitu k ochraně zájmů dítěte a neprojevily v tomto směru dostatečnou kvalifikovanost. Hlavně se pak ale jedná o výchovné selhání na straně matky, která navrhla a setrvala na realizaci předběžného opatření... Za této situace nezletilý nemá příliš na výběr, zbývá mu druhý rodič, ke kterému se citově upnul, tento skutkový stav byl soudu prvního stupně znám...“ Soud dále kritizoval fakt, že mu byl spis soudem prvního stupně předán až po dvou měsících po podání odvolání a vyslovil názor o neodkladnosti rozhodnutí ve věci samé.

Toto usnesení zde citujeme, neboť je považujeme za příkladné, odvolací soud zde použil zdravý rozum namísto aby se alibisticky schovával za závěry znaleckých posudků, aniž by je jakkoli kriticky zhodnotil. K závěrům odvolacího soudu není co dodat. V zájmu zabránění podobným excesům v rozhodování soudů však považujeme za žádoucí, novelizovat zákon o rodině tak, aby předání dítěte do institucionální péče z tak pochybných důvodů, jako je hrozící „syndrom zavrženého rodiče“, bylo zakázáno.

Co navrhujeme:

- **Podezření na domácí násilí, týrání či zneužívání dítěte by mělo být vždy vnímáno jako překážka pro svěřeni dítěte do výchovy pachatele či pro úpravu styku dítěte s pachatelem** pokud se neprokáže, že styk je možný bez toho, aby dítěti způsoboval psychickou či jinou újmu, či dokud není v řízení prokázáno, že k tvrzenému násilí či zneužívání ve skutečnosti nedošlo. Povinnost soudu chránit dítě v případě takového podezření před prohlubováním psychické újmy by měla být zakotvena v zákoně o rodině.
- **Pronásledování (stalking) by mělo být důvodem pro zákaz styku pachatele s dítětem** nejméně do doby, než pachatel tohoto jednání zanechá.
- Při rozhodování o návrhu na vydání předběžného opatření o zatímní úpravě styku dítěte s rodičem zvážit, zda je skutečně tato úprava v zájmu dítěte nutná a zda by nebylo v zájmu dítěte spíše urychleně provést řízení ve věci samé.

- Novelizovat zákon o rodině v tom smyslu, že **odmítání rodiče dítětem není důvodem pro předání dítěte do péče ústavního zařízení, léčebny, krizového centra a podobně.**

7.2. Průtahy v řízení

Ve většině zkoumaných případů probíhalo řízení o úpravě výkonu rodičovské zodpovědnosti a o styku dítěte s rodičem v řádu let. Jsme si samozřejmě vědomi toho, že se jedná o zcela nereprezentativní vzorek případů, ve kterých se navíc na protahování svými mnohdy neopodstatněnými návrhy podíleli sami účastníci. Ovšem ani statisticky zjištěná průměrná délka řízení ve věcech péče o nezletilé se nám nejeví jako přiměřená vzhledem k potřebám nezletilých dětí. V roce 2005 byla průměrná délka řízení v České republice ve věcech péče o nezletilé 206 dnů.⁴⁸ Občanský soudní řád zná lhůty pro vydání předběžných opatření a to 7 dní resp. 24 hodin, nikoli však pro rozhodnutí ve věci samé. V odvolacím řízení pak již nejsou lhůty stanoveny vůbec, tedy ani pro rozhodnutí o odvolání proti usnesení o předběžném opatření. Pokud je tedy např. vydáno předběžné opatření a některý z účastníků se odvolá, je celý spis dle zavedené soudní praxe odeslán na krajský soud, kde pak leží zpravidla několik měsíců, než je o odvolání rozhodnuto. Pomineme-li průtahy, které vznikají při předávání spisu mezi jednotlivými soudy, lze v tomto spatřovat významnou příčinu nepřiměřené délky soudních řízení. Další průtahy pak vznikají v souvislosti se znaleckými posudky, kdy nebývá dodržena lhůta k jejich zpracování. Někdy i proto, že účastníci se nedostavují ke znalci. Soudy by však mohly postupovat mnohem razantněji a ukládat za taková pochybení pořádkové pokuty či snížit znalci odměnu za zpracování posudku. Někdy se nám navíc samotné nařízení znaleckého zkoumání jeví z hlediska důkazní situace jako nadbytečné.

Je nesporné, že kvalitní zjištění a posouzení skutkového stavu vyžaduje určitý čas, který se v jednotlivých případech může velmi lišit. Současný stav, který ponechává soudům volnost a vychází přitom z předpokladu, že soudce je natolik uvědomělý, že bude sám činit vše potřebné pro co nejrychlejší provedení řízení, však zároveň umožňuje řadu průtahů, které nejsou odůvodněny složitostí samotné věci. Z výše uvedeného čísla je pak zřejmé, že stávající právní úprava je v tomto ohledu nedostatečná. Na Slovensku byly zavedeny lhůty pro

⁴⁸ Nejhorší situace byla v Severočeském kraji (330 dnů), nejlepší naopak v Jihočeském (110 dnů). Statistický přehled soudních agend, druhá část, rok 2006
<http://portal.justice.cz/ms/ms.aspx?j=33&o=23&k=3397&d=47145>

rozhodování soudu ve věcech péče o nezletilé⁴⁹, kdy je soud povinen rozhodovat bez zbytečného odkladu, nejpozději do šesti měsíců. Prodloužit řízení je možné jen, pokud z vážných a objektivních důvodů není možné v této lhůtě opatřit důkazy. Tuto úpravu považujeme za velmi vhodnou, neboť na jednu stranu zamezuje neodůvodněným průtahům, současně však umožňuje řízení prodloužit, pokud je to skutečně nutné pro řádné zjištění skutkového stavu. Slovenský občanský soudní řád rovněž stanoví lhůty pro rozhodnutí o odvolání proti předběžnému opatření a to stejné, jako pro rozhodnutí soudu prvního stupně, tedy 7 dní resp. 24 hodin.⁵⁰ Takto stanovené lhůty se nám jeví přeci jen jako příliš krátké vzhledem k tomu, že v odvolacím řízení věc přezkoumává tříčlenný senát a k řádnému přezkoumání je třeba někdy i nařídít jednání. Domníváme se, že v takto krátké lhůtě je možné usnesení přezkoumat pouze formálně, což jistě není v zájmu nezletilého dítěte, vzhledem k tomu, že předběžné opatření by pak mělo platit až do rozhodnutí ve věci samé. Přesto by ale rozhodování o odvolání proti předběžnému opatření nemělo dle našeho názoru trvat déle než měsíc. Pokud by se současně změnila praxe odesílání celého spisu soudu vyššího stupně a namísto toho by byla pořízena kopie, kterou by dostal odvolací soud k dispozici, mohl by soud prvního stupně pokračovat v jednání ve věci samé a tyto průtahy by zcela odpadly.

Co navrhujeme:

- novelizovat občanský soudní řád, kde by měly být zavedeny **lhůty pro rozhodování ve věcech péče o nezletilé a to šest měsíců pro rozhodnutí ve věci samé a pro odvolací řízení a jeden měsíc pro rozhodnutí o odvolání proti předběžnému opatření.**
- novelizací zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu, nebo vyhlášky ministerstva spravedlnosti ČR č. 37/1992 Sb., o jednacím řádu pro okresní a krajské soudy, zakotvit povinnost soudu v případě odvolání proti usnesení o předběžném opatření **zaslat odvolacímu soudu namísto**

⁴⁹ „Ak zákon neustanovuje inak, vo veciach starostlivosti súdu o maloletých rozhodne súd bez zbytočného odkladu, najneskôr do šiestich mesiacov odo dňa začatia konania. Konanie možno predĺžiť, len ak z vážnych dôvodov a z objektivných príčin nemožno vykonať dôkazy.“ § 176 odst. 3 zákona č. 99/1963 Zb.

⁵⁰ „Súd rozhodne o odvolaní proti rozhodnutiu o návrhu na vydanie predbežného opatrenia podľa § 76 ods. 1 písm. b) a g) do siedmich dní od predloženia veci odvolaciemu súdu; o odvolaní proti rozhodnutiu o návrhu na vydanie predbežného opatrenia podľa § 75a súd rozhodne najneskôr do 24 hodín od predloženia veci odvolaciemu súdu.“ § 217 odst. 1

- spisu kopii spisu**, kterou vyhotoví zaměstnanec soudu a opatří jí soudním razítkem jako ověřenou kopii.
- Přijmout **opatření proti prodlužování řízení ze strany účastníků**, zejména opakovaným nepodloženým stížnostem a podáním, zahlcování soudu písemnými materiály a vyjádřeními, nedostavování se k soudním jednáním apod. – např. zpoplatnění opakovaných návrhů na předběžná opatření

7.3. Provádění a hodnocení důkazů o domácím násilí v řízení ve věci samé, rozhodnutí ve věci samé

Obecně lze konstatovat, že v případech, kdy k domácímu násilí docházelo před rokem 2004, tedy před tím, než byla do trestního zákona zavedena skutková podstata týrání osoby žijící ve společně obývaném bytě nebo domě, není soudem v řízení o výchově a styku domácí násilí zohledňováno vůbec. V těchto případech nedocházelo většinou k odsouzení pachatele, v nejlepším případě byl potrestán za přestupek. Soudy pak vycházely při úpravě výchovy a styku převážně pouze ze znaleckých posudků a to i tehdy, kdy důkazy o domácím násilí byly k dispozici, děti se staly svědky domácího násilí a násilného rodiče z těchto důvodů odmítaly. Současně však se jedná o případy, kdy řízení trvá roky, může se proto zdát, že vzhledem k tomu, že zkušenost s násilím ze strany rodiče měly děti před relativně dlouhou dobou, není už pro rozhodnutí v současné době relevantní. Bohužel ale ve skutečnosti si děti prožitá traumata pamatují, což také většina z nich zdůrazňuje, když jsou vyslýchány nebo znalecky zkoumány. Mimo to, ani jedno z dětí ve sledovaných případech nemělo možnost zaznamenat ze strany otce něco jako omluvu či přijetí odpovědnosti za násilné jednání. Jsou také často nuceny poslouchat opakované svalování viny na matku.

V případech, kdy probíhalo trestní řízení, přikládaly soudy důkazům o domácím násilí o něco větší váhu, než když nebylo podáno trestní oznámení. Projevilo se to například ve vydaných předběžných opatřeních o svěření dítěte do péče matky. Nicméně rozdíl není nijak výrazný. Takřka ve všech případech, kdy násilný rodič žádal rovněž svěření dítěte do své výchovy nebo navrhoval úpravu styku, si totiž soud nechal na výchovné schopnosti rodičů vypracovat znalecké posudky. I tehdy, když měl dostatek jiných důkazů. Z našich zkušeností můžeme také konstatovat, že není pravdivý názor, který se někdy snaží prezentovat svépomocné organizace otců, a to že by byli otcové při svěřování dětí do výchovy diskriminováni. Záleží pouze na tom, zda otec

projevuje zájem podílet se na výchově dítěte. Pokud ano, pak soudy přistupují k rodičům zásadně stejně. To ostatně potvrzuje i analýza provedená v r. 1999 na Okresním úřadu ve Žďáru nad Sázavou, který byl ustanoven opatrovníkem ve 301 soudních řízeních o úpravu výchovy. Bylo zjištěno, že muži žádali svěřeni dítěte do své péče nebo do střídavé či společné výchovy v 16 % případů (47 otců). Z těchto 47 otců bylo „úspěšných“ 57 %, to znamená že ve 34 % jim byly děti svěřeny a v 23 % bylo rozhodnuto o střídavé či společné výchově.⁵¹

Ve třinácti námi sledovaných případech, kdy již bylo vydáno rozhodnutí ve věci samé, byly děti svěřeny matkám. Ve třech případech byly děti svěřeny otcům – pachatelům domácího násilí a ve dvou případech byli sourozenci rozděleni, někteří svěřeni matce a někteří otci. V jednom z naposled uvedených případů se jednalo o dohodu rodičů, avšak po té, co byl jeden ze synů svěřen otci předběžným opatřením a řízení se táhlo velmi dlouhou dobu. Syn pak začal být agresivní vůči ostatním sourozencům, matka se nakonec smířila se situací. Také ve dvou dalších případech, kdy byly děti nakonec svěřeny otci, se jednalo o dohodu rodičů, ovšem této dohodě předcházelo nestandardně dlouhé řízení. V jednom z těchto případů podala matka následně návrh na změnu výchovy, ale tento byl opět zamítnut. Podrobněji je tento případ popsán v předchozí kapitole (viz případ Martina a Petra).

Z třinácti případů svěřeni do výchovy matky uzavřeli rodiče dohodu v šesti případech. Zde pachatelé o svěřeni dětí do vlastní výchovy neusilovali. Styk byl dohodou upraven ve dvou případech. Ve zbylých sedmi případech byl styk upraven soudně až na dva případy, v jednom z nich otec přestal jevit o děti zájem, ve druhém z nich uzavřeli rodiče dohodu o styku díky orgánu SPOD.

7.3.1. Znalecké posudky

Téměř ve všech sledovaných případech byly soudu předloženy důkazy o domácím násilí ve formě lékařských zpráv, protokolů o trestním oznámení, zpráv poradenských zařízení, psychologických zpráv apod. Většinou byly psychologicky vyšetřeny i děti. Přes množství důkazů je však zřejmá tendence soudů přikládat největší význam znaleckým posudkům, pokud jsou ostatní důkazy s nimi v rozporu, bývají často opomíjeny. Pouze v malém procentu rozhodnutí bylo domácí násilí soudem zohledněno jako faktor ovlivňující dítě. Většinou na něj nebyl brán zvláštní zřetel a v odůvodnění zkoumaných rozhodnutí mu nebyla věnována větší pozornost. Z celého počtu zkoumaných případů nebyly nebo zatím nebyly znalecké posudky soudem nařízeny v devíti

⁵¹ Matoušková, I., Zdražilová, M., Analýza soudních řízení o úpravě výchovy a výživy, Právo a rodina, č.2, ročník 2001

případech, z toho čtyři nebyly dosud ukončeny. Ve dvaceti případech byly posudky nařízeny a to někdy i opakovaně. Ve dvou případech byly v řízení předloženy pouze posudky na osobu pachatele provedené v trestním řízení.

V jedenácti případech daly klientky posudky pomáhajícím organizacím k dispozici a bylo tak možné je prostudovat. Závěry, které z toho lze učinit, jsou v souladu s našimi dlouhodobými zkušenostmi. Soudní znalci z oboru psychologie a psychiatrie mají většinou rovněž sklon opomíjet ve spise založené důkazy o domácím násilí. Nezaznamenali jsme, že by znalec použil speciální testy na agresivitu či alkoholový abúzus, které by mohly takové tendence u rodiče odhalit. Znalci se omezují na použití běžné testové baterie, jaká se používá v jiných případech, kde se násilí nevyskytuje. Výsledkem pak je, že ani u pachatelů, které jsme vyhodnotili jako extrémně nebezpečné, nebyly agresivní tendence zpravidla zjištěny. Zřídka pak znalci připustili zvýšenou dominanci, sebeprosazování, či tendenci ve stresových situacích jednat vznětlivě. Z několikaleté praxe jsou nám už někteří znalci známi a víme proto, že někteří z nich opomíjejí násilí opakovaně, například do popisu rozhovoru s klientkou neuvedou, že jim klientka násilí popsala, při výpisu spisové dokumentace vybírají jen takové důkazy, které potvrzují jejich závěry apod. Oproti tomu jsou známi i znalci, kteří berou násilí vážně. Pokud mají doporučit formu styku s rodičem, zpravidla v závažných případech doporučují styk za přítomnosti další osoby. Jednoznačné doporučení styk zakázat jsme nezaznamenali. To je možné přičíst tomu, že v zájmu dítěte obecně je, aby mělo kontakt s oběma rodiči. Soudy by však měly zvážit i další okolnosti, zejména jak se násilný rodič k výkonu styku staví a zda jej nezneužívá či dítěti spíše neublíží. Zaznamenali jsme také několik případů, kdy byl diagnostikován „syndrom zavrženého rodiče“ nebo bylo zkoumáno, zda se situace dítěte nevyvíjí ve smyslu tohoto „syndromu“. Přitom sám Gardner uvádí, že pokud rodič zavdal dítěti příčinu odmítání svým chováním, o syndrom zavrženého rodiče se jednat nemůže.⁵²

V případech znaleckých posudků se setkáváme s problémy velmi často. Jedná se zejména o to, že posudky jsou nekvalitně zpracované, znalci nepoužili dostatečné testy pro závěry, ke kterým docházejí, své závěry dostatečně nezdůvodňují, posudky nejsou přezkoumatelné. Přitom za stávající právní úpravy se proti takovým posudkům lze jen velmi těžko bránit. Účastníci řízení se mohou domáhat posudku revizního, hrozí jim ale, že jim soud uloží jeho provedení uhradit, což si zvláště oběti domácího násilí nemohou dovolit. Soud také nedisponuje zpravidla takovými odbornými znalostmi, aby mohl odhalit špatnou kvalitu posudku. Současnou právní úpravu dle zákona o znalcích a tlumočnících považujeme za zastaralou a nevyhovující. Pro jednotlivé obory

⁵² Viz kapitola Děti odmítající styk s rodičem.

nejsou k dispozici standardy kvality. Neexistuje ani žádná komora znalců, která by takové standardy mohla vytvořit. Zákon o znalcích a tlumočnících⁵³ stanoví předpoklady pro zápis do seznamu znalců v § 4 velmi vágně. Podmínkou je, že dotyčný má „potřebné znalosti a zkušenosti v oboru“. Také vyškrtnutí ze seznamu znalců se v praxi neděje příliš často. Je k němu oprávněn ministr spravedlnosti nebo předseda krajského soudu. Ten se však o nekvalitní práci znalce nemusí ani dozvědět. Velká zodpovědnost tak leží na samotných soudcích.⁵⁴

V případech domácího násilí by dle našeho názoru měly být prováděny i speciální testové metody ke zkoumání agresivity. To by případné standardy měly zohlednit. Běžné zkoumání citových vazeb mezi členy rodiny a výchovných schopností rodičů evidentně nepostačuje. Při hodnocení důkazů by pak soud měl brát ohled na fakt, že domácí násilí dítě vždy negativně ovlivňuje a je třeba mu věnovat pozornost. Je někdy až zarážející, že soudem je přikládána větší váha znaleckému posudku, než například zprávě psychologa, který s dítětem provádí dlouhodobou terapii. Znalec obvykle zkoumá členy rodiny pouze při jednorázových sezeních, někdy velice krátkou dobu.

Je také na soudcích, jak formulují otázky, na které má znalec v posudku odpovědět, i zde mohou ovlivnit, jakým směrem má své zkoumání zaměřit.

7.3.2. Doporučení k úpravě styku dítěte s rodičem - pachatelem domácího násilí

Pokud rodič, kterému není dítě svěřeno do výchovy, podá návrh na úpravu styku k dítěti, pak má soud v praxi několik možností, jak styk upravit. Může se jednat o běžný styk zpravidla o víkendech, kdy dítě chodí k rodiči na návštěvu, dále se může styk uskutečňovat za přítomnosti druhého rodiče, sociální pracovnice či odborníka nebo ve specializovaném zařízení, které takovou službu nabízí. V závažných případech může být styk omezen na formu dopisů nebo zcela zakázán. Ze sledovaných případů nebyl styk zakázán rozhodnutím ve věci samé ani jednou. Zákaz styku je samozřejmě velmi závažným zásahem do práv rodiče i dítěte, musí k němu proto být vážné důvody. Musíme však konstatovat, že jsme se za několik let praxe nesetkali ani v nejzávažnějších případech domácího násilí, někdy spojených s týráním dítěte nebo podezřením na sexuální zneužívání, s tím, že by soud rodiči styk s dítětem zakázal rozhodnutím ve věci samé. Podle Statistického přehledu soudních

⁵³ č. 36/1967 Sb., problematiku dále upravuje vyhláška ministerstva spravedlnosti č. 37/1967

⁵⁴ Více např. Kolářková, J., Jednou znalec, navždy znalec aneb jak se žije znalcům v Česku? <http://www.viaiuris.cz/index.php?p=msg&id=164>

agend⁵⁵ byl v roce 2005 zakázán styk jednomu nebo oběma rodičům celkem v 62 případech na celou ČR. Při porovnání se statistickým výskytem týrání, domácího násilí a sexuálního zneužívání v populaci se nabízí otázka, zda je tento institut dostatečně využíván. Nechceme samozřejmě tvrdit, že by měl být styk automaticky zakazován všem pachatelům, toto číslo se nám však jeví jako nepřiměřeně nízké.

Jako nevhodná forma v případech domácího násilí se ukazuje úprava styku (pouze) za přítomnosti matky (oběti). Jak bylo výše popsáno, dává taková úprava příležitost pachateli pokračovat v násilí. Odborníci se shodují v tom, že by oběti neměly být nuceny se setkávat s pachatelem. Jako vhodnější se může jevit styk v krizovém centru či jiném zařízení. Faktem je, že ani styk v prostředí krizového centra není ideálním řešením v případech domácího násilí. Řada dětí se násilných rodičů bojí natolik, že se u nich objevují před takovým stykem psychosomatické příznaky. Bývá také často opomíjeno, že pro dítě jsou pracovníci takového zařízení i prostředí samotné zcela cizí. Styku by proto mělo vždy předcházet navázání vztahu důvěry pracovníků zařízení s dítětem. Někdy ani sama oběť zařízení nedůvěřuje, zvláště pokud byl takový styk nařízen na návrh pachatele a tento už s nimi dříve navázal kontakt. Vzhledem k absenci právní úpravy pak soud nemá možnost ani povinnost zkoumat odbornou a jinou kvalitu práce takových zařízení. Pokud se tedy pracovníci budou chovat neprofesionálně a v konečném důsledku dítě stresovat, nelze se tomu prakticky bránit.

Při rozhodování o styku dítěte s pachatelem domácího násilí by soud měl vždy pečlivě zkoumat zda jsou z jeho strany splněny základní podmínky jako přijetí odpovědnosti za své jednání, nepokračování v násilí vůči druhému rodiči i dítěti, vstřícný přístup a respekt k potřebám dítěte apod. Soud by měl zohlednit, zda je zájem o dítě opravdový nebo je dítě jen prostředkem k nátlaku či potrestání oběti. Rovněž výchovný vliv pachatele na dítě by měl být zkoumán. Řada pachatelů se po dobu trvání vztahu o děti příliš nezajímala a ponechávala veškerou péči na oběti. Zájem obvykle začínají projevovat až při ukončení vztahu, demonstrují jej přitom před orgány SPOD atd. Průběh styku by měl být sledován a styk by měl být ukončen, pokud je zřejmé, že dítěti škodí. Nikdy by neměl být vymáhán násilně proti vůli dítěte.

Pokud styk s rodičem dítěti škodí a nezdá se, že by byl důvod pro zákaz styku, existuje i další varianta rozhodnutí soudu a sice styk neupravovat. § 27 zákona o rodině říká, že soud styk rodičů s dítětem upraví, vyžaduje-li to zájem

⁵⁵ Statistický přehled soudních agend, druhá část, rok 2006

<http://portal.justice.cz/ms/ms.aspx?j=33&o=23&k=3397&d=47145>

na jeho výchově. Soudy by měly této možnosti využít zejména v případech, kdy samo dítě styk odmítá. Vymáhání styku přes odpor dítěte totiž vede k prohlubování traumatu, vztah s násilným rodičem se tím obvykle nezlepší a u dítěte se vyvíjí pocit bezmoci a snížené sebevědomí, protože jeho přání nebere nikdo vážně. V rámci monitoringu jsme zaznamenali případ, kdy bylo teprve po několika letech od vymáhání styku dítěte s otcem upuštěno. Přitom existovalo množství lékařských zpráv potvrzujících psychosomatické projevy u dítěte, zařízení, kde se styk odehrával, rovněž zasílalo soudu zprávy, ve kterých bylo konstatováno, že styk neprobíhá v pořádku z důvodů na straně otce (autoritativní necitlivý přístup k dítěti). Přes veškerou snahu se přitom odborníkům nepodařilo vztah dítěte k otci zlepšit. Je proto otázka, zda dítě muselo být stresováno tak dlouhou dobu, když už na začátku bylo zřejmé, že otec není schopen kontakt navázat. Takový postup se nám jeví jako systémové týrání.

7.3.3. Mediace

V současné době se také velmi diskutuje o využívání mediace a možnosti jejího uložení soudem rodičům v rámci řízení. Tuto snahu obecně vnímáme jako pozitivní, avšak v případech domácího násilí je třeba k mediaci přistupovat velmi obezřetně. Vzhledem k nevyváženosti moc mezi pachatelem a obětí a psychickým následkům, které si nese oběť (posttraumatická stresová porucha apod.), představuje jakékoli setkání s pachatelem pro oběť velké riziko. Oběti domácího násilí by nikdy neměly být přímo či nepřímo nuceny účastnit se mediace s pachatelem. Kromě toho pachatelé jsou často zdatnými manipulátory, dohoda z jejich pohledu představuje akceptování všech jejich požadavků. Pokud by se tedy již výjimečně k mediaci přistoupilo, vyžadovala by taková situace od mediátora značné dovednosti a znalost problematiky domácího násilí.

Co navrhuje:

- V případech domácího násilí **zohledňovat probíhající trestní řízení** a předložené **důkazy o domácím násilí**, zohledňovat **pokračující násilí** v podobě pronásledování (stalkingu), pečlivě zkoumat, zda zájem násilného rodiče je skutečný či předstíraný a zda jeho motivací není pouze pomsta rodiči – oběti za odchod ze vztahu, dále zohlednit aktivní účast rodiče pachatele domácího násilí v terapeutickém programu, jehož součástí by měl být i nácvik vhodné komunikace s dítětem, při rozhodování o styku s dítětem (zvláště pokud dítě styk odmítá) klást

- důraz na to, zda pachatel přijal odpovědnost za své jednání případně zda se omluvil, či podstoupil psychoterapii a s jakým výsledkem.
- Více využívat institutu **zákazu styku**, zejména v případech pokračujícího násilí
 - **Upustit od soudní úpravy nebo výkonu rozhodnutí o styku pokud dítě styk opakovaně odmítá a vykazuje vysokou míru stresu.**
 - **Upravit možnost styku dítěte s rodičem ve specializovaném zařízení a podmínky, za kterých se může styk v takovém zařízení realizovat.** Zařízení by mělo povinně sledovat průběh styku a informovat o něm soud.
 - **Upravovat styk tak, aby rodiče nebyli nuceni se setkávat.**
 - V zákoně o rodině **specifikovat situace, za kterých není styk dítěte s rodičem v zájmu dítěte** – v případech podezření na týrání, sexuální zneužívání, domácí násilí atd.
 - Zadat zpracování **odborné studie**, která by měla pomoci konkretizovat pojem „zájem dítěte“ v případech domácího násilí.
 - K problematice domácího násilí vypracovat doporučující stanovisko ministerstva spravedlnosti pro soudy, které by výše uvedené podmínky zohlednilo nebo podmínky pro styk dítěte s pachatelem pojmout do nového vládního usnesení, kterým by mělo být nahrazeno usnesení č. 1180 z roku 2004.
 - **Přijmout nový zákon o soudních znalcích** - zřídit orgán např. typu profesní komory, upravit přísněji odbornou způsobilost znalců, povinnou strukturu znaleckých posudků a pro jednotlivé obory popřípadě i metody, které by pro konkrétní zkoumání měl znalec použít. Znalecké posudky musí být srozumitelné a přezkoumatelné. Standardy kvality pro znalecké posudky by měly zohlednit i specifika různých situací, u domácího násilí by měl znalec použít speciální testy na agresivitu.
 - V rámci řízení ve věcech péče o nezletilé upravit možnost nařízení mediace avšak s výjimkou případů domácího násilí

7.4. Odborná způsobilost, specializace a postavení soudců

Ačkoli stávající právní úprava vykazuje ve vztahu k dětem řadu závažných nedostatků, není samozřejmě jedinou příčinou neuspokojivého stavu. Nezáleží totiž pouze na liteře zákona, ale stejně tak na kompetentnosti a angažovanosti osob, které tuto právní úpravu vykládají a aplikují. Mimo pracovníky orgánu sociálně-právní ochrany se jedná především o soudce, kteří v konkrétních případech vydávají rozhodnutí a nesou tak hlavní odpovědnost za

osudy dětí. V praxi jsme se setkali jak s těmi, kterým skutečně záleží na osudech dětí, o nichž rozhodují, snaží se prohlubovat své vzdělání a postupovat v nejlepším zájmu dítěte, tak ale i s těmi, kteří k jednotlivým kauzám přistupují formalisticky a vydávají i taková rozhodnutí, která ve svém důsledku zbytečně způsobují dítěti trauma. Aniž bychom proto chtěli paušálně kritizovat soudcovský stav, upozorňujeme na nedostatky komplikující práci i těm soudcům, kteří mají za všech okolností na zřeteli nejlepší zájem dítěte.

Jako problematickou vnímáme nedostatečnou specializaci na agendu péče o nezletilé. Zákon o jednacím řádu pro okresní a krajské soudy⁵⁶ sice v § 2 odst. 1 stanoví řízení ve věcech péče o nezletilé jako jedno z těch, pro které by mělo být zřízeno specializované soudní oddělení, ovšem s přihlédnutím k personálnímu vybavení soudu atd. U soudů prvního stupně většinou bývají zřízena samostatná opatrovnická oddělení, u soudů odvolacích však nikoli. To považujeme za zásadní chybu vzhledem k tomu, že řízení ve věcech péče o nezletilé vyžaduje řadu odborných znalostí a dovedností mimoprávních, které právě specializace dává prostor si osvojit. Žádoucí by byl takový stav, kdy členy senátu odvolacího soudu pro řízení ve věcech péče o nezletilé by se stávali soudci, kteří dříve rozhodovali v prvním stupni stejnou agendu. Jinak dochází často k tomu, že rozhodnutí jsou přezkoumávána jen formálně po právní stránce.

Soudci prvního stupně disponují někdy v dané problematice v určitých směrech vyšší odbornou erudicí než členové senátu odvolacího soudu. Projevuje se to například i při zjišťování názoru dítěte. Soudci rozhodující v prvním stupni přece jen mají již praktické zkušenosti a vědí, že při rozhovoru s dítětem je vhodné odložit talár a přesehnout si v soudní síni na méně formální místo. U odvolacího soudu jsme se však v konkrétním případě setkali i s tím, že dvanáctileté dítě, které se dostavilo k soudu a žádalo o vyslyšení svého názoru, nejprve členové senátu vyslechnout odmítali s poukazem na to, že by jej to mohlo psychicky zatížit, po krátké poradě výslech provedli, avšak zůstali sedět na svých místech a dítě nechali stát na obvyklém místě svědka, takže k němu hovořili „z patra“. U tohoto výslechu nebyl nikdo jiný přítomen a následně zhodnotili výpověď dítěte jako naučenou bez jakéhokoli podkladu. Na tomto příkladu si dovoluujeme ilustrovat, jak nedostatek odborných poznatků z oblasti dětské psychologie převedených do určitých praktických dovedností může zcela zmařit účel prováděného úkonu a tedy i realizaci práv dítěte.

Obecně však považujeme za nedostačující vzdělání soudců v mimoprávních oborech, zejména v psychologii. Na právnických fakultách se sice psychologie vyučuje, například na Právnické fakultě Masarykovy univerzity

⁵⁶ č. 37/1992 Sb.

jako jednosemestrální předmět zakončený písemnou zkouškou,⁵⁷ ovšem výuka probíhá obvyklou formou přednášek a pouze v teoretické podobě. Rovněž Justiční akademie dbá na další prohlubování vzdělání justičních čekatelů a soudců, pořádá k tomu semináře, jejichž přehled lze najít na webových stránkách.⁵⁸ Např. v plánu vzdělávání na roky 2007 – 2008 je zařazen třídní seminář Základy psychologie pro 15 účastníků, který předpokládá dva běhy, dále rovněž třídní seminář Osobnost v zátěži (6 běhů), dále např. Základy komunikace, Krizová komunikace nebo Psychologie výslechu dítěte. Samozřejmě lze jen uvítat, mají-li soudci možnost tohoto vzdělání. Domníváme se však, že zde chybí systematičnost a především že každý soudce rozhodující ve věcech péče o nezletilé by měl být v těchto mimoprávních oborech vzdělán a měl by si rovněž vzdělání průběžně doplňovat o nové poznatky a přístupy. Nálezem Ústavního soudu č. 349/2002 Sb. byla zrušena část zákona č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích, který upravoval další vzdělávání soudců, vzhledem k tomu, že zde soudcům hrozila sankce ztráty funkce v rámci periodického hodnocení odborné způsobilosti. Ministerstvo spravedlnosti proto ve své Koncepti stabilizace justice předpokládá zpracování systému vzdělávání soudců na principu dobrovolnosti, jejich účast na dalším vzdělávání by pak mohla být jedním z hledisek pro kariérní postup. „Obsahovou a organizační podobu vzdělávání v Justiční akademii bude určovat Rada Justiční akademie, jejíž zákonem stanovené složení zaručuje, že soudci mohou účinně prosazovat takové vzdělávací akce, které skutečně potřebují; ministerstvo bude Radě Justiční akademie doporučovat, aby vedle plánu vzdělávacích akcí na příslušný rok byly postupně zpracovány ucelené programy vzdělávání zaměřené na určité skupiny soudců (podle věku, místa jejich působení a podle jejich specializace), a pozornost by měla být věnována i schopnosti soudců orientovat se v cizojazyčných právních dokumentech Evropské unie a dalších“.⁵⁹

U soudcovské funkce se předpokládá, že ji dotyčný bude vykonávat v podstatě celý život. To s sebou nese na jednu stranu výhodu profesního rozvoje a získání mnoha zkušeností, na druhou stranu však také riziko syndromu

⁵⁷ v rámci výuky se probírá: Úvod do předmětu, odvětví psychologie a právo, forenzně psychologické disciplíny, osobnost v zátěžových situacích, manipulace a asertivita, psychopatologie osobnosti, toxikomanie a psychická závislost, psychologie výslechu a výpovědi, obecné otázky psychologie svědecké výpovědi, zvláštnosti subjektů jednotlivých případů, psychologické aspekty soudního líčení, rozhodovací proces, psychologická příprava soudce, osobnost soudce, technika výpovědi, kladení otázek, sugestibilita vyslychaného, osobnost delikventa, psychologie oběti, psychologie trestu.

viz <http://is.muni.cz/predmety/predmet.pl?kod=CM411Zk&fakulta=1422&jazyk=cs>

⁵⁸ <http://portal.justice.cz/soud/soud.aspx?o=7&j=17&k=220>

⁵⁹ Koncept stabilizace justice <http://portal.justice.cz/ms/ms.aspx?j=33&o=23&k=383&d=17369>

vyhoření, který následně vede k formalistickému přístupu k rozhodování. Zatímco pracovníci zejména v pomáhajících profesích mají za zcela samozřejmé, že využívají možnosti supervize, u soudců si něco takového lze obtížně představit. Podobně jako u povinného vzdělávání, objevila by se i zde zřejmě obava ohrožení soudcovské nezávislosti. Přesto by však bylo velmi vhodné, aby mimo vzdělávání a prohlubování své odbornosti měli soudci také možnost dozvědět se o způsobech péče o sebe sama a možnostech prevence zmíněného syndromu vyhoření. To by mělo být součástí systému vzdělávání.

Co navrhujeme:

- novelizovat § 2 odst. 1 vyhlášky č. 37/1992 Sb., o jednacím řádu pro okresní a krajské soudy, tak **aby specializovaná soudní oddělení pro řízení ve věcech péče o nezletilé byla zřizována povinně na všech okresních i krajských soudech.**
- Klást **větší důraz na vzdělávání v mimoprávních oborech**, zejména psychologii, u justičních čekatelů.
- V rámci systému vzdělávání soudců zařadit program **vzdělávání soudců rozhodujících ve věcech péče o nezletilé.**
- V rámci systému vzdělávání soudců zařadit semináře zaměřené na **prevenci syndromu vyhoření.**

7.5. Kolizní opatrovník

Dítě je v řízení z důvodu možného střetu zájmů mezi ním a rodiči zastupováno **kolizním opatrovníkem**, který je mu ustanoven soudem.⁶⁰ Přímo zákon o rodině stanoví, že tímto opatrovníkem soud zpravidla ustanoví orgán sociálně-právní ochrany dětí. Konkrétní pracovník, který pak u soudu má dítě zastupovat, je současně pro soud i zdrojem poznatků o situaci celé rodiny, dodává k tomu zprávy, má o celé situaci mnohonásobně lepší přehled než samotný soudce. Fakticky pak jeho vyjádření mívá pro soud velkou váhu a vedle znaleckých posudků bývá stěžejním důkazním materiálem, o který soud své rozhodnutí opírá. Současně je ovšem také pouze člověkem, který si za dobu práce s rodinou vytvořil k osobám pečujícím o dítě určitý vztah, který může být

⁶⁰ § 37 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

často negativní, vzhledem k absenci supervize či nedostatečné znalosti problematiky. Vyvstává zde proto nebezpečí určité předpojatosti. Dále pak je zásadním problémem, že orgány sociálně-právní ochrany jen zřídka disponují zaměstnanci s právním vzděláním. Pracovníci vystupující v roli kolizního opatrovníka jsou v drtivé většině sociální pracovníci. To může mimo jiné ovlivňovat i podávání opravných prostředků z jejich strany, aktivní vystupování proti průtahům v řízení a podobně.

Ve sledovaných případech jsme se proto zaměřili rovněž na přístup sociálních pracovníků OSPOD. Celkem v patnácti případech se vyskytly problémy. Jednalo se zejména o nucení obětí domácího násilí dávat děti ke tyku i v případech, kdy byly násilníkem dále pronásledovány, vyhrožování sankcemi, napomínání za neuskutečnění styku bez hlubšího zkoumání (ve skutečnosti to byl otec, který se nedostavoval ke styku, sociální pracovníci podával lživé informace), nevyslechnutí dítěte, odmítnutí pomoci („budu vás řešit, až na vás přijde řada“), apod. Objevily se tendence podléhat manipulaci či nátlaku ze strany pachatelů, dokonce jsme zaznamenali i případy, kdy se sociální pracovnice svěřila matce, že ji sice chápe, ale otce se bojí a musí tedy proti ní zakročít. Domníváme se, že pochybení jsou způsobena stále nedostatečnou znalostí problematiky, přetížeností a také absencí ochrany proti agresivním rodičům.

Co navrhujeme:

- Novelizovat § 37 zákona o rodině v tom smyslu, že soud zpravidla ustanoví dítěti jako opatrovníka advokáta, popřípadě v rámci systémové změny převedení výkonu státní správy z pověřených obcí zpět na stát zajistit, **aby každý orgán sociálně právní ochrany měl zaměstnance s právním vzděláním, kteří by vykonávali funkci kolizního opatrovníka.**
- Přenést kompetence z obcí zpět na stát - přesunutí agendy prokazatelně vedlo ke snížení personální kapacity, která je v současné době naprosto nedostatečná
- **Pokračovat ve vzdělávání sociálních pracovníků v problematice domácího násilí**, v rámci vzdělávání klást důraz rovněž na odolnost proti manipulaci a nátlaku, dále na správné vedení rozhovoru s dítětem při zjišťování jeho názoru
- **Zvýšit míru specializace sociálních pracovníků.**
- Zvýšit popularitu této profese zejména vyšším finančním ohodnocením
- Některé z kompetencí OSPOD by měli zásadně vykonávat zaměstnanci s právním vzděláním, nikoli sociální pracovnice

- Zajistit **ochranu sociálních pracovníků před agresivními rodiči** a dalšími osobami, mimo jiné tím, že jim budou mít status veřejného činitele.

7.6. Vlastní procesní způsobilost dětí

Nedostatečně upravená je dle našeho názoru i problematika **vlastní procesní způsobilosti dítěte**. Procesní způsobilostí dle občanského soudního řádu se rozumí schopnost před soudem samostatně jednat, to znamená bez zastoupení zákonným zástupcem nebo opatrovníkem, popřípadě si samostatně zvolit advokáta. Občanský soudní řád v tomto smyslu odkazuje na občanský zákoník.⁶¹ V plném rozsahu se procesní způsobilost nabývá až zletilostí.⁶² Dle občanského zákoníku však děti nabývají způsobilost k právním úkonům postupně vzhledem ke své „rozumové a volní vyspělosti odpovídající jejich věku“⁶³. To znamená, že i způsobilost samostatně jednat nabývají děti postupně, tedy i nezletilí ji částečně mají. V jakém rozsahu a k jakým úkonům však již zákon nespécifikuje a záleží to proto do značné míry na posouzení soudu. Například Ústavní soud ve svém nálezu III. ÚS 125/98 přiznal způsobilost k podání ústavní stížnosti dětem ve věku 11 a 12 let. Lze tedy dovodit, že děti v tomto věku jsou způsobilé samostatně se svými návrhy obracet na soud aniž by musely být zastoupeny opatrovníkem či zákonným zástupcem. Soud je pak povinen jejich návrh přijmout a projednat. V praxi však nezletilí své procesní způsobilosti využívají minimálně, k čemuž jistě přispívá i nejasná právní úprava založená na individuálním posouzení rozumové a volní vyspělosti nezletilého soudem. Domníváme se proto, že by zde měla být stanovena věková hranice spolu s vymezením úkonů, ke kterým je dítě způsobilé samostatně. Současně je třeba dítěti předat potřebné informace. Pro srovnání odkazujeme na rakouskou úpravu, kde má nezletilý způsobilost ve věcech výchovy a styku samostatně před soudem jednat od 14 let (§ 104 Außerstreitgesetz, BGBl. I Nr. 111/2003).

⁶¹ (§ 20 odst. 1 o.s.ř.: Každý může před soudem jako účastník samostatně jednat (procesní způsobilost) v tom rozsahu, v jakém má způsobilost vlastními úkony nabývat práv a brát na sebe povinnosti.

⁶² Zákonnou výjimku zde představuje § 194 o.s.ř., který činí procesně způsobilým nezletilého staršího 16 let v řízení o povolení uzavřít manželství.

⁶³ § 8 a 9 občanského zákoníku

Co navrhuje:

- V občanském soudním řádu **přesněji specifikovat procesní způsobilost nezletilých**, zejména vymezit řízení a úkony, při kterých by mohli nezletilí od určité věkové hranice samostatně jednat.

8. Závěrem

Co říci na závěr? Snad jen přání, aby kompetentní orgány více naslouchaly samotným dětem. Ve snaze hájit zájem dítěte na ně klademe někdy až příliš mnoho ochranných vrstev, skrz které pak již nemůže dýchat. Názory odborníků se neustále vyvíjejí, v některých oblastech se dnes uplatňuje opačný přístup než před několika lety. Ve světle budoucích poznatků pak to, co činíme dnes, může být vnímáno jako scestné. Jeden závěr je však jednoznačný, na dítě by se mělo pohlížet v souladu se zněním Úmluvy o právech dítěte jako na subjekt svých práv a nikoli jako na objekt. Jak postupně zjistily státní orgány i občané v řadě států západní Evropy, děti samy totiž často nejlépe vědí, co je pro ně dobré.